

A Deleuzian Perspective on Design Thinking: Rhizomatic Representation of 'SANAA' Architecture Beyond Cartesian Thought

Engin DEMİROK¹

¹Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye

Gülru MUTLU TUNCA²

²Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Ankara, Türkiye

Tasarım Odaklı Düşünceye Deleuzeyen Bir Bakış: Kartezyen Düşüncenin Ötesinde 'SANAA' Mimarlığının Rizomatik Temsili

ABSTRACT

This study aims to reveal the transformation of the grid system that has developed from the past to the present within the framework of Descartes' Cartesian habits, in architecture. The theoretical framework of the research was formed by the thought of Deleuze, one of the thinkers of the 20th century, who criticized classical Western thought and proposed an alternative thought with creative concepts. The study consists of two articulated phases. In the first stage, the design idea based on the conventional grid idea from the past is analyzed through the leading examples of the period. At this point, systematic classification method based on comparative analysis was used in sample selection and the findings were tabulated. The results are criticized for the Deleuze tree model, which defines thought on the basis of a hierarchy; the alternative points to the rhizomatic method of thought proposed by Deleuze. In the second part, it is discussed whether a different approach than the idea of orthogonal design based on the grid system is possible, together with Deleuze's creative and immanent concepts. At this point, three sample buildings of the Pritzker Prize-winning Japanese architecture firm SANAA (Sejima and Nishizawa), which are similar in scale but each with different indicators and designed away from the grid system, were analyzed. The key findings obtained at the end of the research are compiled in a table again, and a rhizomatic approach is presented that will produce an alternative to the traditional thought based on the grid plane.

Keywords: Design Thinking, Cartesian thought, grid system, Deleuze philosophy, SANAA.

ÖZ

Bu çalışma, mimarlık ve mekan üretimi adına geçmişten bugüne Dekartçı Kartezyen alışkanlıklar çerçevesinde gelişen grid(ızgara) sistemine dayalı tasarım düşüncesinin günümüzde geçirdiği dönüşümü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın teorik çerçevesini 20. yüzyılın önde gelen düşünürü Deleuze'un klasik Batı düşüncesini kritik eden ve buna karşın bir dizi yaratıcı kavram beraberinde alternatif bir düşünce yöntemine işaret eden bakış açısı oluşturmaktadır. Çalışma birbirine artiküle iki basamakta üretilmiştir. Çalışmanın birinci evresinde geçmişten bugüne ızgara sistemiyle düşünmeye alışmış tasarımcı düşünce dönemin önde gelen örnekleri üzerinden analiz edilmektedir. Bu noktada örneklerin seçiminde karşılaştırmalı analize dayalı sistematik sınıflandırma yönteminden faydalanılmış ve söz konusu örneklerden elde edilen anahtar bulgular tablolştırılmıştır. Bu tablolardan elde edilen veriler Deleuzeyen düşüncenin hiyerarşiye dayalı düşünce modelini tasvirleyen ağaç modeli düşüncesiyle kritik edilirken; buna alternatif olarak Deleuze'un yeni bir düşünme düzlemi olarak önerdiği rizomatik düşünce yöntemi ise araştırmanın ikinci bölümüne işaret etmektedir. İkinci bölümde Deleuze'un birbirine içkin ve artiküle okunaklı yaratıcı kavramları üzerinden gridal sisteme dayalı ortogonal tasarım düşüncesi dışında bir yaklaşımın mümkün olup olmadığı tartışılır. Bu noktada Pritzker ödüllü Japon mimarlık firması SANAA'nın (Sejima ve Nishizawa) birbirine yakın ölçekli ancak her biri farklı göstergeler taşıyan yapıları üzerinden gridal sistemden uzaklaşarak tasarlanmış 3 örnek yapısı analiz edilmektedir. Araştırma sonunda elde edilen anahtar bulgular yine bir tablo ile derlenmiş, gridal düzleme dayalı alışlagelmiş düşünceye alternatif üretecek nitelikte rizomatik bir yaklaşım ortaya koyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasarım Odaklı Düşünce, Kartezyen düşünce, grid sistemi, Deleuze felsefesi, SANAA.

This research was produced from the Ph.D. thesis conducted by the first author, under the supervision of the second author, at Çankaya University, Graduate School, Department of Interior Architecture, Design Program.

Received / Geliş Tarihi 04.02.2025

Revision Requested / Revizyon Talebi 19.02.2025

Last Revision / Son Revizyon 03.03.2025

Accepted / Kabul Tarihi 08.03.2025

Publication Date / Yayın Tarihi 15.03.2025

Corresponding author / Sorumlu Yazar: Engin DEMİROK

E-mail: engindemirok@cankaya.edu.tr

Cite this article: Demirok, E. & Mutlu Tunca, G. (2025). A Deleuzian Perspective on Design Thinking: Rhizomatic Representation of 'SANAA' Architecture Beyond Cartesian Thought. *PLANARCH - Design and Planning Research*, 9(1), 145-160. DOI:10.54864/planarch.1633079

Giriş

Tasarım odaklı düşünce, bir problem çözme yaklaşımı olarak bilişsel, stratejik ve uygulamalı süreçlerin planlanmasını içeren dinamik bir yöntemdir. Mimari tasarımda tasarım odaklı düşünce daha kompleks bir arayışla karşılık bulur. Analitik bir problem çözmenin ötesinde strüktürel kararların, kullanıcı deneyimlerinin ve çevresel etkilerin beraberinde planlandığı bir sürece işaret eder. Yaşamın her dönem değişen koşulları göz önünde bulundurulduğunda tasarım odaklı düşünceye bağlı mekanın üretim biçimi içerisinde bulunduğumuz çağın fırsatları doğrultusunda yeniden değerlendirilmelidir. Özellikle giderek kompleksleşen kullanıcı ihtiyaçları beraberinde tasarımcı düşünce, bir türden parametrik kontrolü talep eder. Tüm bu parametrelerin birbiriyle ilişkisi, organizasyon takibi ve yönetiminde tasarımcının rolü önemlidir. Bu noktada tasarım odaklı bütüncül hareket edebilme kabiliyeti, mekan üretiminde gerçek anlamda sürdürülebilir ve deneysel bir düzlem yaratır.

Tasarımın yaratıcılık nosyonuyla içkin ilişkisi tasarımcının özellikle bilişsel süreçte fikir üretebilme ve bu fikirler için alan bulabilme kapasitesi ile derinleşir. Tasarımın bu muhtevası ve bir nosyon olarak 'yaratıcılık' arasındaki pozitif korelasyon 20. yüzyılın önde gelen düşünürü Gilles Deleuze (1925-1995)'ün yaratıcılık ile saplantılı metodolojik yaklaşımları ile üst üste ilişkilenebilir. Deleuze için yaratıcılık, statik ve aşkınsal (*transcendental*) bir kavram değil, tüm dinamiklere koşut olan, kesintisiz bir akış ve değişim içerisindeki süreci tanımlar. Salt bir 'yetenek' yerine bir aktif bir 'eylem üretimi'ne dikkat çekilir. Bu doğrultuda Deleuze, özellikle ikinci dönem çalışmalarında arkadaşı Felix Guattari (1930-1992)'yle birlikte *Anti-Ödipus: Kapitalizm ve Şizofreni* ve *Bin Yayla* isimli iki ciltlik eserde bir dizi yaratıcı kavram üzerinden yaşamın olanaklarını yeniden tartışır. Rizom, çokluk, kıvrım, fark ve tekrar, yersiz-yurtsuzlaşma, arzu, oluş, göçebe, organsız beden ya da soyut makine... Onun felsefesinde kavramlar çeşitlenir ancak bu kavramlardan biri, bir diğerinden daha güçlü ya da ayrıntılı değildir. Bu çalışma boyunca sıklıkla gözlemlenebileceği gibi kavramlar birbirini artiküle ve içkindir (Deleuze ve Guattari, 1987).

esas potansiyel 'go' oyunundadır. Devlet'in sabitlemeye çalıştığı satranç analojisi karşısında 'go' bir türden göçebe (*nomad*) anlayışı temsil eder. Bu yönüyle 'go'nun hareket alanı geniş ve yaratıcıdır. Orada sabitlik içeren sınır doğurucu bir ızgara yerine varyasyona açık, devletin onu sabitlemeye çalıştığı yerde uzaklaşmayı yeğleyen, kod bozucu bir motivasyon hakimdir. Bu karşılaştırmalı analogi, bugün, radikal bir ivmeyle değişen 21. yüzyıl fırsatları göz önünde bulundurulduğunda, grid sistemine dayalı bir mimarlık anlayışının çağlar boyunca yaşadığı dönüşümünün sorgulanmaya açık bir durumda olduğunu ortaya koymaktadır (Deleuze ve Guattari, 1987, ss. 352-353) (Şekil 1).

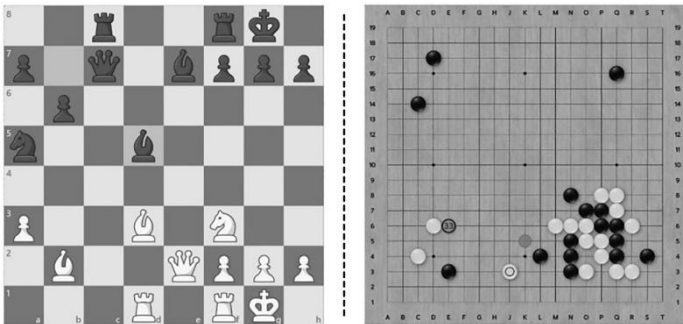
Grid'in Ötesinde: Antik Roma'dan Le Corbusier'e Hiyerarşi Tabanlı Tasarım Düşüncesinin Analizi

Grid (Izgara) sistem, mekanı belirli bir düzen çerçevesinde organize etmek için yatay ve dikey eksenlerin kullanıldığı bir türden kolaylaştırıcı tasarım aracıdır. Grid sistemin ilk kayıt altına alınan kullanımları, Antik Mısır ve Mezopotamya'ya kadar uzanır. Bu uygarlıklar, şehir planlamasında iki ana eksen etrafında belirli düzen ilkelerini benimsemişlerdir. Bu dönemde özellikle şehirlerin askeri ve sosyal yapısını organize etmek ve kolonilerde standart bir şablon yaratmak için basit bir düzen kullanılmıştır. Bu basit geometrik ilişki, Orta Çağ'ın erken dönem örneklerinde varlığını büyük ölçüde kaybetmiş ve yerini dini, askeri veya sivil amaçlara hizmet eden kalın duvarlar, yuvarlak kemerlerle karakterize Romanesk stil ve/veya sivri kemerler, uçan payandalarla karakterize Gotik stile bırakmıştır. Ancak geç Orta Çağ'da, daha çok Gotik el yazmalarında açıkça gözlemlendiği üzere grid sistemin kullanımı, grafik ve kompozisyonun yaratımında bir tasarım aracına dönüşmüştür. Bu bağlamda ızgaranın yapısal tipolojisi çizimlerle yeniden tartışılmıştır; koordinat, kesişim, modül ve çizgi tabanlı olmak üzere 4 temel grid form üzerinden kategorileştirmeye yönelik teorik bir çerçeve aranmıştır (Williamson, 1986, s. 20).

Grid sistem daha çok Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında 'taxis' kavramıyla belirgin hale gelmiştir. İlk defa Antik Roma Dönemi mimarlık teorisyeni Vitruvius (M.Ö 80-70 ile M.Ö 15) tarafından kullanılan kavram, düzen, sıra veya organizasyon anlamına gelir. Vitruvius, *Mimarlık Üzerine On Kitap (De Architectura)* adlı eserinde, mimarlığın temel ilkelerini açıklarken, "düzen ve düzenleme" ilkeleri üzerinden binaların orantılı bir şekilde tasarlanması gerektiğini vurgulamıştır. Onun öğretilerinde 'taxis'ler, fikrîsel, temsili ve görseldir. Özellikle biçim üretimine yönelik bir türden formülasyonu tanımlar. Bu bağlamda Vitruvius, 'taxis' kavramını binanın görsel bütünlüğünü sağlayan, parçaların birbirleriyle olan ilişkilerini ve genel kompozisyonu belirleyen önemli bir tasarım aracı olarak önerir (Vitruvius [M.Ö 1.yy], 1960).

Roma dönemi tasarım düşüncesinde Vitruvius'un ilkeleri oldukça baskın rol oynamıştır. Mimaride aksiyel düzenlemeler, hiyerarşi ve simetriye dayalı kompozisyonlar beraberinde kullanılmıştır. 'Taxis'e dayalı şema, anıtlar, formlar, hamamlar, amfiteyatrolar ve tapınaklar gibi kamusal alanlarda açıkça görülür hale gelmiştir. Bu mekanlar, merkezi bir aks etrafında düzenlenerek hem görsel bir düzen hem de devlet tarafından kontrol edilebilir denetçi bir işlevselliği içerecek nitelikte tasarlanmıştır. Böylece, 'taxis' sistemi, Roma mimarisinde estetik ve işleve yönelik temel bir izleği kapsayan tasarım düşüncesine dönüşmüştür (Coşkun, 2020, ss. 53-55).

Rönesans ile birlikte Orta Çağ kutsalından uzaklaşan ve seküler bir anlayışla evrimleşen bir içerik gözlemlenir. Rönesans'ta grid sistemi, Klasik Antik Dönem'e bir hayli öykünmüş o dönemdeki ideal insan oranlarını ve doğayı taklit etme ilkesi giderek

Şekil 1. Satranç Tahtası (solda); Go Tahtası (sağda)

Kapitalizm ve Şizofreni'de Deleuze ve Guattari, 'satranç' ve 'go' oyunları beraberinde toplumsal düşünme biçimleri ve bunun yapısal izdüşümlerini ortaya koymak için analogiye dayalı bir tartışma başlatırlar. Onlar için satranç, kodlayan, sabitleyen ve kısıtlayıcı bir düzlem içerir. Orada köşeleri kapalı ızgara (grid) sistemine dayalı hiyerarşik bir yapı modelinin temsili vardır. Her eylem önceden tanımlı, hareket alanı kısıtlı ve bu yönüyle de yeterince yaratıcı değildir. Deleuze ve Guattari'ye göre devletler satranç analogisine tabi model içerisinde bireyi kodlamak ve/veya sabitlemek ister. Her şeyin düzgün ve simetrik bir anlayışla organize edildiği devlet tarafından kontrol edilebilen gözetlenebilir bir mekan anlayışı esastır. Öte yandan onlar için

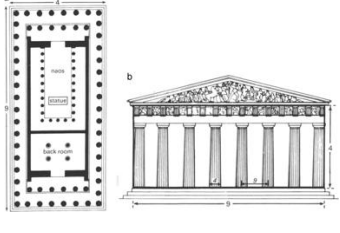
gelişmiştir. Doğanın kendine içkin desenleri ve oranlarına yönelik soyutlama, özellikle plan tasarımında temel geometrik şekillerin potansiyelleri doğrultusunda tasarımcı düşünceye nüfus etmiştir. Rönesans'ta sanatçı çizimleri daha çok gözlem ve deneyime dayalı temel bir yaklaşımı benimsemiş olsa da değer yüklü koordinatlar ve kesişimlere dayalı ızgara sisteminin kullanıldığı örnekler mimari de bugün bile iz bırakmıştır (Marino, 2023).

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde Kartezyen düşünceye bağlı grid sistemi giderek fikri somutlaştıran ve modern üreten bir temsile dönüşmüştür. Tasarımcıların ızgara alışkanlığı giderek pratikte karşılık bulmuş, özellikle Kübizm etkisi altında geometrinin iddialı kullanımı ile Modernizm'de kalıcı bir yer edinmiştir. Sonsuz uzantıda aksel grid kavramı bir başka deyişle modern ızgara, böylece çizgi ve modüle dayalı alan tabanlı bir matris olarak bir türden ideal ızgaraya dönüşmüştür. Ancak Kartezyen ızgara sisteminin tam gelişimi yirminci yüzyılın ikinci on yılındaki döneme karşılık gelir. Aydınlanma döneminde daha çok sanatçı çizimleriyle kısıtlı ızgara anlayışı, bu dönemde özellikle yapı tektoniğine yönelik gelişmeler beraberinde mimari de yapısal örneklerle karşılık bulmuştur (Williamson, 1986; Agrest, 1998, s. 204).

Bu çalışmada karşılaştırmalı analize dayalı sistematik sınıflandırma yönteminden faydalanılarak, kronolojik sıralamaya tabi ardışık örnekler aracılığıyla mimaride gridal yaklaşımının tasarımcı düşünceye nüfusu ve dönemler boyunca geçirdiği evrimin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Karşılaştırmalı analize dayalı sistematik sınıflandırma yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden biri olup farklı göstergeler taşıyan benzer olay, olgu ya da örneklemeleri sistematik kriterlere göre karşılaştırarak tasniflemeye yardımcı araştırma yöntemidir (Pati ve Lorusso, 2017, s.10). Bu yöntem doğrultusunda gerçekleşen ön tarama protokolü sonrasında araştırmanın hedef konusuna işaret eden gridal sistemin arkasındaki tasarım felsefesini açık göstergeler taşıyan döneminin öncü örnekleri üzerinden sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir (Tranfield vd., 2003, s. 14). Örneklemelerin seçiminde dönemin gridal sintaksa (*syntaxis*) dayalı kültürel, sosyal ve teknolojik mimari göstergeleri açıkça taşımaya ve bu göstergelerin temel tasarım öğeleriyle birlikte analiz edilebilirliğine ayrıca dikkat edilmiştir. Araştırma çerçevesinde elde edilen benzerlik ya da karşıtlıkları takip etmek amacıyla sistematik sınıflandırma yönteminde bilgileri yapılandırma adına sıkça kullanılan tablolaştırma tekniğinden faydalanılmıştır. Tablolardaki bilgiler soldan sağa doğru mimari yapının inşa edildiği dönem, mimari çizimler ve yazarlar tarafından eleştirel yoruma tabi üretilmiş anahtar bulgular doğrultusunda çerçeveslendirilmiştir (Webster ve Watson, 2002).

Parthenon: Dor Düzeni ve Hiyerarşinin Doğuşu

Parthenon, Antik Yunan mimarisinin en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilir. Bu önemi büyük ölçüde *taxis* yani bu dönem içerisindeki bağlamıyla mükemmel oranlar ve düzen üzerine kurulu tasarımı ile ilişkilidir. Vitruvius'un *De Architectura*'sında belirttiği gibi, Parthenon'un mimarları İktinos ve Kallikrates, tapınağı ideal oranlar (Altın oran, $\sqrt{2}$, ϕ) sistemine göre tasarlamışlardır. Dor tarzında olmasına rağmen, bir diğer mimari düzen olan İyonik tarzın birçok özelliği yapıda gözlemlenir ve yer yer üçüncü düzen olan Korint'i de anımsatan göstergeler vardır. Parthenon sadece Atina'ya özgü bir ibadethane, siyasi ve kültürel bir merkez değil, sahip olduğu bu gelişmiş mimari göstergeler göz önünde bulundurulduğunda ikonik bir tarihi eser niteliğindedir (Beard, 2003).

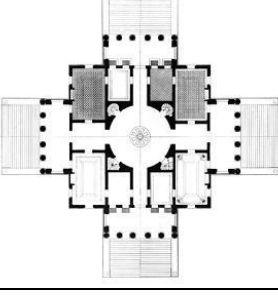
Tablo 1. Parthenon'un Çizimleri (solda); Anahtar Bulgular (sağda)		
Antik Yunan	Mimari Çizimler	Anahtar Bulgular
		Estetik bütünlük
		Uyum ve denge
		Oran: Altın oran, ϕ
		Dor düzen (Güç ve sadelik)
Mekansal hiyerarşi		
(Temsili) Yapı: Parthenon - İnşaat Süreci: MÖ 447 -438		

Tapındaki sütunların sayısı, boyutları, aralıkları, iç mekânın ölçüleri ve hatta heykel süslemeleri dahi mükemmel oran sistemine göre belirlenmiştir. Tapınağın kısa tarafında 8, uzun tarafında 17 sütun bulunur. Bu sayıların birbirine oranı (4/9), aynı zamanda kutsal mekânı sınırlayan duvarların ve tapınağın yükseldiği üst tabanın kenar ölçülerinin sayısal değerine eşittir. Dor düzeninde inşa edilen yapının kalın sütunlar, düz frizler ve basit süslemelerle karakterize estetiği yapının her detayında özenle uygulanmıştır. Bu oranlar sistemi Antik Dönem'in heykeltıraşları gibi Parthenon'un mimarlarının da ideal orana dayalı tasarım düşüncesine ne denli bağlı olduğunu gösterir. Düzenli ve hiyerarşik sütun ölçüleri, en ve yükseklik ölçülerinde titiz bir matematikle hesaplanmış ideal oranlara sahiptir. Dolayısıyla Parthenon özelinde *taxis* düşüncesi ve oranlama, hem plan ve cephe çizimleri hem de dönemin temsili niteliğindeki kolon ve bezemelerin her bir detayında anahtar kavramlar olarak var olur (Barletta, 2011, s. 613) (Tablo 1).

Villa Capra: Her Açından Bir Ev

Rönesans dönemi, Antik Yunan ve Roma mimarisinden derinlemesine etkilenmiştir. Rönesans'ın 'yeniden doğuş' ilkeselliği bu dönemin sanatçı ve mimarlarını, antik yapıların mükemmel oranlarını ve düzenini yeniden yakalamak için çaba göstermeye yönelik provoke etmiştir. Bu provokasyonun bir sonucu olarak ızgara sistem de Rönesans mimarisinde önemli bir yer edinmiştir. Simetri, orantı, düzen gibi klasik elemanlara verdiği önemi açıkça ortaya koyan İtalyan, Rönesans mimari Andrea Palladio (1508-1580), Klasik Roma ve Yunan mimarisinden özellikle de Vitruvius'tan esinlenerek içerisinde bulunduğu dönem için yenilikçi 'Palladyan' tarz ile Klasik Batı mimarisi için önemli bir konumdadır. Palladio'nun *The Four Books of Architecture* adlı eseri, mimari tasarımın sadece estetik bir uğraş olmadığını, aynı zamanda yapıların güvenliği ve işlevselliği için sağlam bir teorik altyapıya ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur.

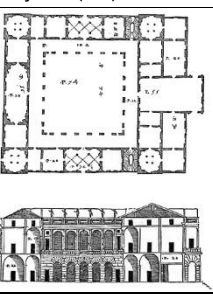
En bilindik yapılarından Villa Capra, 18. ve 19. yüzyıl Neoklasik mimarisinde büyük bir etkiye sahip olup, Rönesans'ın sonunda hüküm süren maniyerist mimarinin göstergelerini takip eder (Bauer, 2017). Yapı matematiksel oranlara ve gridal düzene olan rijit bağlılığıyla öne çıkar. Eş simetri ilkesi doğrultusunda tasarlanmıştır. Spesifik bir girişe refere eden ana ve gösterişli bir giriş tasarımı yerine, tüm cepheleri ve iç hacimleri eş nicelikte oranlayan gridal bir düzenek önerilmiştir. Yapının dört cephesinde de giriş bulunur ve her cephe, bir tapınağın portikosunu andıran simetrik düzenle tasarlanmıştır. Villanın her cephesinden giriş sağlayan bu düzenek, özellikle peyzaj ile beraber çevreyle kesintisiz iletişime girer.

Tablo 2. Villa Capra Çizimleri (solda); Anahtar Bulgular (sağda)		
16. yüzyıl	Mimari Çizim(ler)	Anahtar Bulgular
		Tekrarlanan cephe üretimi
		Uyum ve denge
		Rasyonellik
		Eş-Bölgeleme
	İki yönlü bilateral simetri	
(Temsili) Yapı: Villa Capra - İnşaat Süreci: 1580 - 17.yy erken dönemi		

Dolayısıyla bu eş simetri, yalnızca bir estetik tercih değil, aynı zamanda doğa ile yapıyı birleştiren bir tasarım düşüncesine dönüşür. Yapının dış kontör hat kararları kadar iç mekan bölücülerinde de simetrik ortogonal düşüncenin hakimiyeti gözlemlenir. Böylece Palladio, hem gridal düzen üzerinden simetrik cephe üreten geleneğini korumuş hem de eş zamanlı olarak yapının iç kullanımını majör olarak etkileyen bir bakış açısı ortaya koymuştur (Palladio, 1997) (Tablo 2).

Palazzo Thiene Bonin Longare: Modülerlik ve Bütünlük

Palazzo Thiene Bonin Longare, yine Palladio tarafından tasarlanmış ancak bir diğer iyi bilinen İtalyan mimar Vincenzo Scamozzi (1548-1616) tarafından tamamlanmış 16. yüzyıl gridal plan kullanımının etkin gözlemlendiği bir yapıdır. Palladio sonrası, Scamozzi, onun mimarlık üretim biçimini benimsemiş ancak özellikle *L'idea della Architettura universale* isimli eseriyle mimarlığın teorisini yeniden tartışmaya açarak Rönesans dönemi için kendi özgünlüğünü yansıtmıştır. Unesco Dünya Mirası Listesi'nde de yer alan yapının plan ve cephe çizimlerine incelendiğinde, simetri, aksiyel düzen ve gridal sistemin Palladio'nun mimari yaklaşımındaki önemini görmek mümkündür (Marino, 2023).

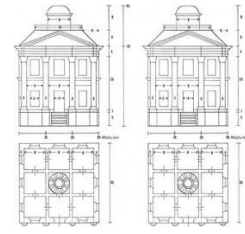
Tablo 3. Palazzo Thiene Çizimleri (solda); Anahtar Bulgular (sağda)		
16.-17. yüzyıl	Mimari Çizim(ler)	Anahtar Bulgular
		Aksiyel düzen
		Simetri
		Ritim
		Modülerlik
	Hiyerarşi	
(Temsili) Yapı: Palazzo Thiene Bonin Longare - İnşaat Süreci: 16. yy geç dönem - 17.yy erken dönem		

Grid sistemi, yapının hem iç mekanında hem de cephesinde bir düzenleyici unsur olarak kullanılmıştır. Bu grid, Palladio'nun matematiksel oranlara ve geometrik uyuma olan bağlılığını yansıtır. Binanın planı, eşit aralıklarla çizilmiş yatay ve dikey çizgilerden oluşan bir ızgara üzerine oturtulmuştur. Bu ızgaradan faydalanarak Palazzo Thiene'nin öne çıkan tasarım ilkeselliği modülerliktir. Binayı oluşturan elemanlar, tekrar eden bir

parçalanma üzerine inşa edilmiştir. Ana salon, mekanın odak noktasını oluşturur ve bu odak noktası etrafında diğer mekanlar modüler bir prensipte eklenir. Kendi içerisinde dengeli ölçülere sahip odaların büyüklükleri, konumları, koridor genişlikleri ve bunları tamamlayıcı nitelikte dolaşım hatları birbirine artiküle tasarlanmıştır. Benzer şekilde cephede de modülerlik prensibi yatay ve dikey düzlemlerde uygulanır. Özellikle cephe tasarımında sütunlar, pencereler ve frizler arasındaki oranlarda, modüler bir dağılım gözlemlenir. Sütunların aralıkları, pencerelerin boyutları ve katmanların yükseklikleri, diğer tasarım kararlarına benzer şekilde birbiriyle tutarlı matematiksel oranlara sahiptir. Bu modülerlik sayesinde inşaat süreçleri kolaylaşmış ve binanın bütününde bir türden tutarlılık (birlik) sağlanmıştır (Eilouti, 2008) (Tablo 3).

Goldmann'ın Kübik Evi (Cubic Villa): Saf Geometrik Form

17. yüzyılın önemli mimarlık teorisyenlerinden biri olan Nicolaus Goldmann (1611-1665) özellikle öğrencileriyle birlikte matematiksel ilkelere dayalı sayısız çizimiyle mimarlık ve mekan üretiminde dönemin öncülerindedir. Çizimleri *En De Wiskundige Architectuurwetenschap* isimli kitabında derlenen Goldmann için sayısal ilişkiler önceliklidir. Tasarımı görsel bir üretkenlik düzlemi olarak görmek yerine, analitik çıkarımların mekan üretimine katkı doğurduğu bir prensipte ele alır. Kartezyen düşünceyi kullanarak farklı mekansal elemanlar arasındaki oranları, hiyerarşileri ve bağlantıları somutlaştırır. Temel geometrik şekil ve oran sistemini ya da daha kompleks yapıların diyagramlarını çözümlmek için altın orandan faydalanır. Plandaki analitik yaklaşımını tamamlayıcı nitelikte cephe açıklıkları, giriş tanımlamaları, süslemeler üzerine derlenmiş çizimlerinde en, boy ve yükseklik arasında mutlak sayısal ilişkileri gözlemlenmek mümkündür. Bu çerçevede rasyonellik ve bu rasyonaliteden doğan uyum onun estetik anlayışını çerçeveselendirir (Goudeau, 2015, s.9).

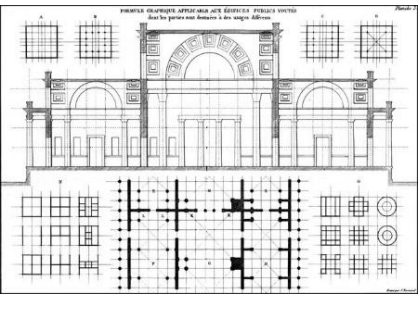
Tablo 4. Kübik Ev (Cubic Villa) (solda); Anahtar Bulgular (sağda)		
16.-17. yüzyıl	Mimari Çizim(ler)	Anahtar Bulgular
		9'lu kare
		(Saf) Kübik geometri
		Modülerlik
		Ritim
		Simetri
	Uyum ve denge	
(Temsili) Yapı: Kübik Ev (Cubic Villa)		

Goldmann'ın 'Kübik Ev' tasarımı, modernist mimarının temel ilkelerini benimseyen bir yapı olarak öne çıkar. Basit geometrik şekillerin bir araya gelmesiyle hacimsel bir denge ve oran mükemmelliği söz konusudur. 9 kareli gridal düzenek, mekanı düzenli bir simetri içinde ele alarak hem tasarım hem de analiz süreçlerinde bir ölçü ve referans çerçevesi doğurur. Yapının yalnızca taban alanında değil cephe katmanlarında veya bu cephe izlerinden doğan birimler arasındaki modülerlik esastır. Kübik formun saflığı, formun ana karakterine işaret eder. Sadece dış cephe değil, iç mekan düzenlemesi de bu geometrik ilkeye bağlı olarak bir bütünlük hissi yaratılır. Küpün sağladığı netlik ve kesinlik, evin tüm elemanlarına hakim olur. Pencereler, kapılar, hatta iç mekanlardaki mobilyalar da bile bu kübik düzen gözlemlenir. Goldmann'ın Kübik Ev'i, karmaşıklığı reddederek, basit geometrik formların modern mimarlığın temel ilkelerini

başarıyla uygulayan, sadelik ve işlevselliği bir araya getiren nitelikli bir yapı olarak öne çıkar (Ottenheim, 2014) (Tablo 4).

Tasarım Aracı Olarak Modern Grid

Jean-Nicolas-Louis Durand (1760-1834), 18. ve 19. yüzyıllarda mimarlık teorisi ve eğitimi üzerinde büyük etkisi olan mimar, teorisyen ve eğitimcidir. Durand, mimarlığın daha sistematik, ekonomik ve işlevsel bir yaklaşımla ele alınması gerektiğini savunmuştur. Mimarının toplumun ihtiyaçlarına ve işlevselliğe hizmet etmesi gerektiğini vurgular. Bu doğrultuda mimari tasarımın rasyonelleşmesi, mimari elemanların ve yapıların standardizasyonunu savunur. Böylece inşaat süreçlerinin hızlanması ve maliyetlerin düşürülmesi için akılcı yaklaşımların kullanılması gerektiğini ilke edinir. Onun düşünceleri, endüstri devrimi sonrası ortaya çıkan mühendislik yaklaşımları ve modern mimarlığın temelleri üzerinde büyük etkiler yaratmıştır (Durand, 2000; Goudeau, 2015).

Tablo 5. Durand'ın Modüler Grid Alıştırmaları (solda); Anahtar Bulgular (sağda)		
19. yüzyıl	Mimari Çizim(ler)	Anahtar Bulgular
		Simetri
		Fonksiyonellik
		Metodolojik
		Rasyonellik
		Gride bağlı dikey /Diyagonal çeşitlilik
(Temsili) Çizim: Durand'ın Modüler Grid Alıştırmaları		

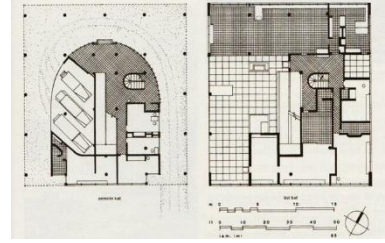
Durand'a göre sistematik düşünmek mimaride kolaylaştırıcıdır. Durand, *École Polytechnique*'de verdiği derslerde, farklı bina tipleri için önerdiği tasarım şemalarını ve grid sistemlerini detaylandırmıştır. Duvarların ve yük taşıyıcı kolonların birbiriyle ilişkisini gridal sistem üzerinden ele alır. Bu çizimlerde Durand, binaları belirli tipolojilere ayırarak her bir tipolojinin nasıl tasarlanacağını grid sistemleri üzerinden tarif eder. Örneğin, kamu binaları, kiliseler veya konutlar gibi farklı bina tipleri için ayrı ayrı şematik düzenlemeler yapar. Onun tasarım düşüncesinde rasyonel ve sistematik bir çerçeveye sınırlanmış ızgara üzerinde çapraz ilişkilerin görülme olasılığı yüksektir. Temel olarak mimarının belirli kurallara ve prensiplere dayalı, başka tasarımcılar tarafından tekrarlanabilir bir süreç olduğunu savunur. Bu yönüyle tasarımı standartlaştırılmış modüller üzerinden düşünmeyi önerir. Çeşitlilik ve kompozisyon bu sınır modüller ve gridler üzerine var olur. Bu yaklaşımın hem malzeme israfını azalttığı hem de iş gücü ve zaman açısından daha ekonomik bir çözüm sunduğu iddiasında bulunur (Goudeau, 2015, ss.5-9) (Tablo 5).

Villa Savoye: Le Corbusier'nin Modernist İlkelerinin Bir Manifestosu

Le Corbusier (1887-1965), 20. yüzyılın en etkili mimarlarından biri olarak, modern tasarım düşüncesinin gelişiminde önemli bir role sahiptir. Binaları sadece barınma ihtiyacını karşılayan yapılar olarak değil, aynı zamanda insan yaşam kalitesini artıran ve toplumsal değişimi tetikleyen unsurlar olarak görmüştür. Yapıları

zeminden yükselterek, alt katlarda daha esnek kullanım alanları yaratmak (pilotis); iç mekanda akıcı ancak fonksiyonel bir düzen (serbest plan); cephelerin taşıyıcı sistemden kopararak tasarlanması (serbest cephe); doğal ışığın iç mekanlara daha iyi girmesini sağlama adına yatay bant pencere ve çatı bahçeleri onun mimarisinin karakteristik özelliklerindedir. Le Corbusier, bir yandan bireylerin kişisel deneyimlerine ve özgürlüklerine önem verirken, diğer yandan mimarının bu deneyimleri tanımlamada oldukça belirleyici bir nitelikte rol oynamasını arzulamıştır (Özsavaş Uluçay, 2020, ss. 5-13).

Tablo 6. Villa Savoye Çizimleri (solda); Anahtar Bulgular (sağda)

20. yüzyıl (Erken Modern Dönem)	Mimari Çizim(ler)	Anahtar Bulgular
		5 temel ilke
		Serbest plan
		Modüler oran
		Rasyonellik
		Uyum ve denge
(Temsili) Yapı: Villa Savoye - İnşaat Süreci: 1928 - 1931		

Modern villanın prototipi olarak kabul edilen Villa Savoye (1929-31), Le Corbusier'in tasarım düşüncesini en iyi şekilde yansıtan eserlerinden biridir. Le Corbusier'in "Yeni Bir Mimarlığa Doğru Beş Nokta" manifestosuyla onun tasarım düşüncesinin temel ilkelerinin en somut karşılığının bulunduğu yapıardan başlıcasıdır. Mekanların birbiriyle olan ilişkisi, doğal ışık ve havanın iç mekanlara girişi, uzun rampalar, iç mekân donatılarının esnek kullanımı yapının ön plana çıkan başlıca özelliklerindedir. Le Corbusier'in erken dönem çalışmalarında sıkça kullandığı dolaşım (*circulation*) terimi, *Promenade Architecturale* kavramı beraberinde Villa Savoye'da daha önemli bir hale gelir. Gridal atlık, söz konusu kavram üzerinden sadece fiziksel olarak binanın içinde hareket etmekten öte mimarının kullanıcı üzerindeki psikolojik ve deneyimsel etkisini sorgular. Bu yönüyle Villa Savoye'da ızgara sisteminin temel geometrik elemanlarla akılcı ilişkiselliği bireyin öznel deneyimlerine de etki eden bir tasarım aracına dönüşmüştür (Corbusier, 1986; Sbriglio, 1999) (Tablo 6).

Modern Grid'in Çöküşü: Alternatif bir Tasarım Düzlemi Olarak Deleuzeyen Düşünce

Deleuze düşüncesi klasik ampirizmden çokça faydalanır. Ancak klasik ampirizmde bilginin kazanımı statik bir düzlem üzerindeyken, Deleuze yaratıcılık nosyonuyla saplantılı bir ilişki kurarak, deneyimi aktif bir yaratım süreci olarak ele alır. Onun için bilgi, nesnel bir temsil olmaktan ziyade kendi kendine organize olan, sürekli değişen, aktif bir kazanım sürecidir. Bu noktada öz çıkarımla Deleuze'e göre, deneyimsel düşünce alanında karşılaşılan sorunlar veya potansiyeller, yaratıcılığın sınırlandırılması ya da teşvik edilmesi ile doğrudan ilişkilidir (Deleuze ve Guattari, 1993, ss.13-14). Bu çerçevede Deleuze felsefesinin öncelikli itirazı Ortodoks düşüncenin geleneksel, otoriteye bağlı, değişime karşı direnç gösteren karakteri üzerinedir. Ortodoks düşünce, transandantal bir gerçekliği, merkezîyetçiliği ve sabitliği esas alır. Dolayısıyla Deleuze için bu düşünce tipinden türeyenler yaratıcılığın içkin muhtevasını bloklar niteliktedir (Deleuze, 1994, ss.131-134).

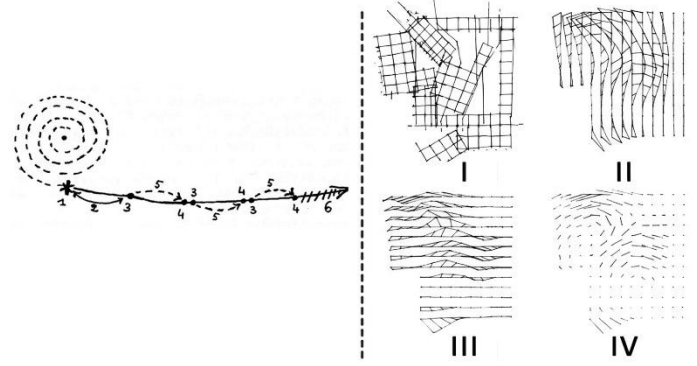
Mimarının hiyerarşi, modülerlik, oran, simetri gibi düzen

öneren ancak Deleuzeyen bakışla sabitleyici ve yeterince yaratıcı bulunmayan kavramlarla ilişkisi onun eleştirel felsefesinde problematik olarak çerçeveslendirilebilir. Çalışma kapsamında Eski Mısır'dan Antik Yunan'a, Rönesans'tan Modernizm'in erken evresindeki örneklerle, gridal bir sintaks üzerinde varyasyon arayan bu yapısal alışkanlıklarından elde edilen anahtar bulguların birbirine paralel ve/veya tamamlayıcı nitelikte olduğu açıktır. Tasarımcı düşünce ağırlıklı olarak Öklid geometrisine dayalı primitif geometrik şekiller beraberinde düşünmüş ve üretmiştir. Bu noktada ızgara sistemi tasarımcı düşünce için kolaylaştırıcı ve organize edici nitelik taşımakla birlikte çeşitlilik kısırdır.

Tüm bu kronolojik sınıflandırma göz önünde bulundurulduğunda Deleuze'ün esas ilgisi Barok Dönemi üzerinedir. Onun için Barok sabitlikten çok, sonsuz uzanım ve hareketliliği içeren organik bir süreçtir. Özellikle Barok sanatındaki *San Carlo alle Quattro Fontane* Kilisesi'nde hem iç hem de dış mekanda gözlemlenen konkav açılar, Bernini'nin *Estasi di santa Teresa d'Avila* heykelindeki kumaş hareketleri ve bu türden bir sonsuzluğun başka bir yorumu olarak yakın dönem örneklerinden Christo'nun ambalajlamalarındaki dinamizm onun ilgi alanına girer. Bu örnekler beraberinde kıvrım (*Le Pli*), Deleuze için eğrisel geometriye ilişkin bakış açısını derinleştirerek geliştirdiği bir kavram haline dönüşür. Özellikle, Alman matematikçi ve düşünür Leibniz (1646-1716)'in bölünmez ve bağımsız varlıklara işaret eden *monad* kavramını, Spinoza'nın güç kavramı üzerinden geliştirerek bir tür çokluk (*multiplicity*) kavramına dönüştürür. Bu çokluk onun fark felsefesinde sürekli kıvrılan, açılan, ihtimal doğuran bir sürece evrilir. Ona göre *monad*, kıvrım, katlama ya da bu kavramlardan türemiş bir tür çokluk; hiyerarşi yıkıcı, tek bir bütünün parçaları olarak var olmak yerine, kendi içinde sonsuz farklılıkları barındıran potansiyellere işaret eder (Deleuze, 1993, ss. 30-45; Deleuze, 2006).

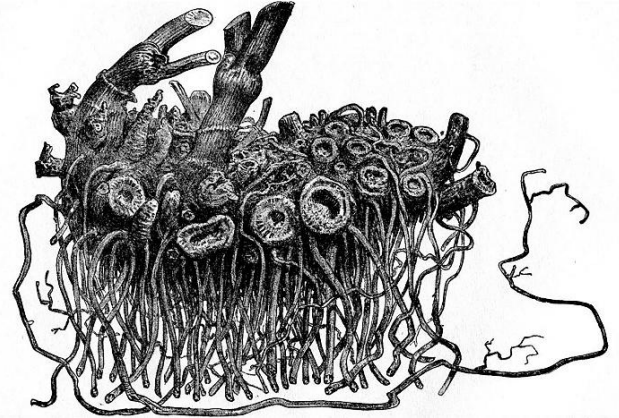
Deleuzeyen düşünce, özellikle ikinci dönem çalışmalarına işaret eden *Kapitalizm ve Şizofreni* beraberinde Klasik Batı'nın bir üst mekanizmaya tutunarak düşünmeye alışmış aşkınlık (*transcendence*) fikrine karşın, içkinlik (*immanence*) fikri ile hiyerarşiyi reddeden ve tüm unsurların eş düzeyde olduğu saf bir düzlemde bahseder. Orada, bir türden keskinlik doğuran sistemik *taxis*'ler yerine düşüncenin veya varlığın kendinden üreyen, kendine yeterli, sürekli dönüşen kesintisiz bir düzlem vardır (Colebrook, 2006, s. 3).

Deleuze ve Guattari'nin içkinlik düzlemi, kaos ile düzen arasındaki ara kesitte kendi öznelliğini arar. Bunun için her türden sabitliğin ötesine geçerek dinamik, esnek ve sürekli olarak yeniden kendini keşfetmeyi arzulayan bir ritim yaratır (Deleuze ve Guattari, 1993, s. 39). Sabit her türden düzlemi terk eden böylesi bir aksiyon onların felsefesinde kaçış çizgileriyle (*line of flight*) karşılık bulur. Kaçış çizgileri yaratıcı her türden oluşa açıktır. Onlar, ızgaralardan kurtulmayı arzular (*desiring*). Doğrusal veya önceden belirlenmiş bir yol izlemez; rastlantısal, çok yönlü ve öngörülemezdir. Ancak gridal bir parçalanmanın dışında hareket etmek kaotik bir potansiyeli de beraberinde getirir. Dolayısıyla bu çizgiler her zaman özgürleşmeye yol açmaz. Bazen daha büyük bir çözülmeye veya olumsuz sonuçlara da neden olabilir. Çünkü orada bir türden belirsizlik (boşluk) de söz konusudur. Kaçışın aşırısına kaçması, bir türden bağımlılık ya da hiçlik doğuracak bir yıkım ya da çöküşe yol açabilir. Bu yüzden kaçış çizgilerinin bir içkinlik düzlemi ile kontrolü, olası aksaklıklara karşı bir türden refleksi tanımlar (Deleuze, 1994, s.234) (Şekil 2).

Şekil 2. Deleuzeyen kaçış çizgileri ile gridal düzlemin kayboluş analojisi (Deleuzeyen kaçış çizgileri (solda); Temsil analojisi (sağda) (D & G, 1987).

Deleuze'ün kaçış çizgileri beraberinde yarattığı bu içkinlik düzleminde gerçekleşecek olaylar silsilesi bir başka türden birlik (yöntem) arayışını doğurur. Bir yöntem olarak onun felsefesinin belki de en belirgin nosyon rizom (*rhizome*)dur. Rizomlar aslen botanik bilimi kapsamında, yer altında yatay olarak büyüyen, kalınlaşmış ve kendi kendine organize olabilen bir gövde türüdür. Deleuze ve Guattari "Bin Yayla" isimli eserlerinde rizomları metaforlaştırır ve bir düşünce yöntemi olarak önerirler. Onlar için rizomatik düşünce, Klasik Batı'nın ağaç analogiyle düşünen, tasarlayan ve bunun ışığında dikey ve hiyerarşik model üretimine karşın alternatif bir düşünceye işaret ederler (Şekil 3).

Şekil 3. Deleuze ve Guattari'nin rizom analojisi (Lloyd J.U., & Lloyd C.G.,1931).

Bu kapsamda rizomlar başlıca şöyle tanımlanır: (Deleuze ve Guattari, 1987, ss.7-25).

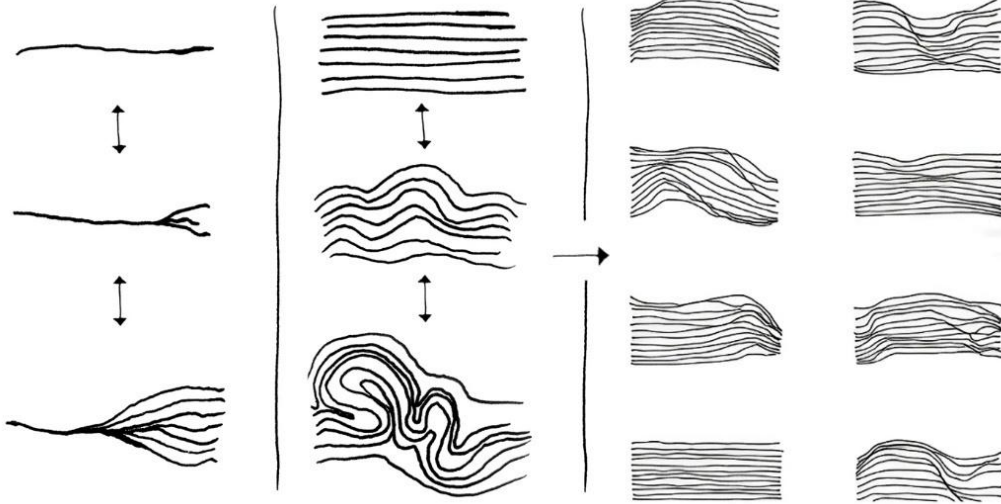
- "Bir rizomun herhangi bir noktası başka herhangi bir şeye bağlanabilir ve/veya bağlanmalıdır. Bu, bir nokta tanımlayan, bir düzeni sabitleyen ağaçtan veya kökten çok farklıdır" (7).
- "Bir rizom kırılabılır, herhangi bir noktasından parçalanabilir, ancak eski hatlarından birinde veya yeni hatlarda yeniden başlayacaktır" (9).
- "Belki de rizomun en önemli özelliklerinden biri, her zaman birden fazla giriş yolunun olmasıdır" (12).
- "Düşünce ağaçsal değildir... Birçok insanın kafasında büyüyen bir ağaç vardır, ancak beynin kendisi bir ağaçtan çok, bir ottur" (15).
- "Ağaçsal sistemler, önem ve öznelleştirme merkezlerine sahip hiyerarşik sistemlerdir. Organize edilmiş bellekler gibi

merkezi otomatlardır. İlgili modeller yalnızca daha yüksek bir birimden bilgi alır ve yalnızca önceden belirlenmiş yollar boyunca öznel bir etki alır” (16).

• “Kök-ağaç ilişkiselliği sonucu şudur ki kök, iktidarın yapısıdır” (17).

• “Ağaç soydur, ancak rizom ittifaktır, benzersiz bir şekilde ittifaktır. Ağaç ‘olmak’ fiilini empoze eder, ancak rizomun dokusu ‘ve ... ve ... ve ...’ bağlacıdır. Bu bağlaç ‘olmak’ fiilini sarsacak ve kökünden sökecek kadar güçlüdür” (25).

Rizomatik çokluğa tabi Deleuzeyen bir içkinlik düzlemi, Dekartçı Kartezyen düşünceye dayalı *taxis* ya da gridal diye anılan her türden hiyerarşinin üzerinde bir geometrinin sınırlarını zorlar.

Şekil 4. Rizomatik ilkeselliğe tabi eğrisellik özelliği kazanmış çizgi grupları (Brüggemann vd., 2020; Priest, 2023)

Tüm bu göstergeler çerçevesinde eğrisellikten doğan kazanım sayesinde tasarımcı düşünce gerçek dünyanın olanaklarını ve/veya Deleuzeyen bakışla doğanın içkin kompleksliği ile sürekli değişen, dönüşen aktüel koşullara eşlik edebilme fırsatı yakalar. Bu kapsamda özellikle topoğrafyayı tasarımcı düşünceye dahil edebilecek bir felsefe sürdürülebilir mekan üretimi için değerlidir.

Alternatif Bir Sintaks Olarak Deleuzeyen İçkinlik Düzlemi: SANAA'nın Akışkan Mekanlarının Rizomatik Analizi

Bu çalışmanın takip eden bölümünde, gridal düzlemin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği başkalaşım araştırmanın bütünü çerçevesindeki kronolojik çerçeveyi zedelemekten 21. yüzyılın ilk yarısından seçilen örneklem analizleri ile devam etmektedir. Örneklemelerin analizinde birinci bölümdeki gibi karşılaştırmalı analize dayalı sistematik sınıflandırma yönteminden faydalanılmış ve elde edilen bulgular Deleuzeyen düşüncenin sınırları içerisinde kalarak rizom metaforu beraberinde üretilen analogik temsiller ile desteklenmiştir. Bu noktada önceki örneklerde açıkça görüldüğü üzere ağırlıklı olarak Kartezyen düşüncenin sınır veya kısıtlılık doğuran anlayışı üzerinden tasarımcı düşünceye dair bir genelleme yapmak pekâlâ olasıyken, özellikle teknolojinin hızla ilerlediği, bilgiyi elde etme ve üretme yöntemlerinin çeşitlilik kazandığı günümüz arayüzünde tasarımcı düşünce çok geniş bir yelpazede ele alınabilir. Ancak çalışmanın takip eden bölümündeki örneklem seçilirken, Kartezyen ya da gridal düşünce modelinin dışına çıkabilmiş ve bu yönüyle de Deleuzeyen farkı doğuran, rizomatik prensiplerle örtüşen bir mimarlık anlayışı ile paralellik taşımasına ayrıca özen gösterilmiştir.

Onun farkı üreten rizomatik yaklaşımı, Dekartçı Kartezyen düşüncenin nesnel bölünebilir ve birimlere dayalı ölçülebilir yapısalılığı ya da Hegel'in diferansiyel hesaplamalarda türev ve integrale dayalı kısıtlayıcı diyalektiğini reddeder (Erkan, 2023, s. 2630). Geometri artık her türden eğrisel kazanıma sahiptir, katlanır, kıvrılır ve üç boyutludur. Kartezyen düşüncenin statikliği aşan bu düzlemi, doğanın karmaşıklığına uyum geliştirmek ve yaratıcı içerik üretebilmek adına tasarımcı düşünceye daha bütüncül bir bakış açısı kazandırır. Özellikle eğrisellik kazanımı beraberinde mekan tasarımda sınır kavramını yeniden düşünmeyi olanaklı kılar. Orada primitif geometrik şekiller ve ortogonal çizgiler ile elde edilen kısıtlı bir düşünce düzlemi yerine birbiri içine giren, çıkan, alçalan, yükselen yüzeylerden söz edilebilir (Deleuze, 2006, ss. 24-44) (Şekil 4).

'SANAA' Hakkında Kısaca

SANAA, Japon bir mimarlık firmasıdır. Kazuyo Sejima (1956 doğumlu) ve Ryue Nishizawa (1966 doğumlu) tarafından kurulan SANAA, 2010 yılında Pritzker Mimarlık Ödülü'nü kazanarak prestijini artırmıştır. Dünyanın farklı coğrafyalarında müze, sanat merkezleri, sosyal konutlar ve kamu binaları gibi çeşitlilik gösteren ve prestijli projelere imza atmışlardır (Yao, 2022).

"Mimarlığın çok kapsamlı sonuçları vardır. Sadece özel bir mesele değil, aynı zamanda toplumsal çıkarımlara sahip bir meseledir." Kazuyo Sejima/SANAA

Mimarlığın görünen güncel hatlarının dışında, özgün ve keşfe değer bir mimarlık arayan SANAA'nın perspektifinde projelerde yaratılan her bir çizginin sosyal ve toplumsal bir temsili vardır. SANAA için, bir yandan sürekli yeni ve çağdaş olanı talep eden post-endüstriyel Batı'nın varlığı, diğer taraftan da onların Doğu kökenli uzamları, söz konusu temsil arayışı için yeterli içerik oluşturur niteliktedir. Dündaralp (2011)'e göre, SANAA'nın becerisi, çalışmalarında kendi kültürüne ait alışkanlıkları kaybetmeden farklı coğrafya, kültür ve bağlamlarda yeniden üretebilme yeteneğiyle ilişkilidir. Bu çalışmaların müze, okul, sanat galerisi gibi kültürler üstü yapı tipolojilerinde yer alması onların görünebilirliklerini ve algılanmalarını da ayrıca kolaylaştırmıştır. Genelde projelerinde farklı işlevleri doğa ile harmanlayarak, sınırları flu, akışkan ve etkileşime açık formlar üzerine odaklandıklarını belirten kurucu ortak Nishizawa, 2009'daki İstanbul sunusunda kendi mimarlıklarının anahtar sözcüklerini şöyle dile getirir: "ışık, şeffaflık, doğayla uyum ve kamusal alan ile kurulan doğrudan iletişim" (Glancey,

2009).

Araştırma kapsamında SANAA tarafından tasarlanmış ölçekleri birbirine yakın '3' farklı örnek seçilmiştir. Bu örneklerin seçiminde SANAA'nın tasarım felsefesinin temel izleklerini yansıtmak çeşitliliği içermesi, araştırmanın konusuna işaret eden gridal düzleme dair 21. yüzyıl olanakları ile dönüşümün takibi ve tüm bunların Deleuze düşüncesiyle örtüşen işlevselliğine ayrıca özen gösterilmiştir.

Örnekleme 1: Rolex Learning Center

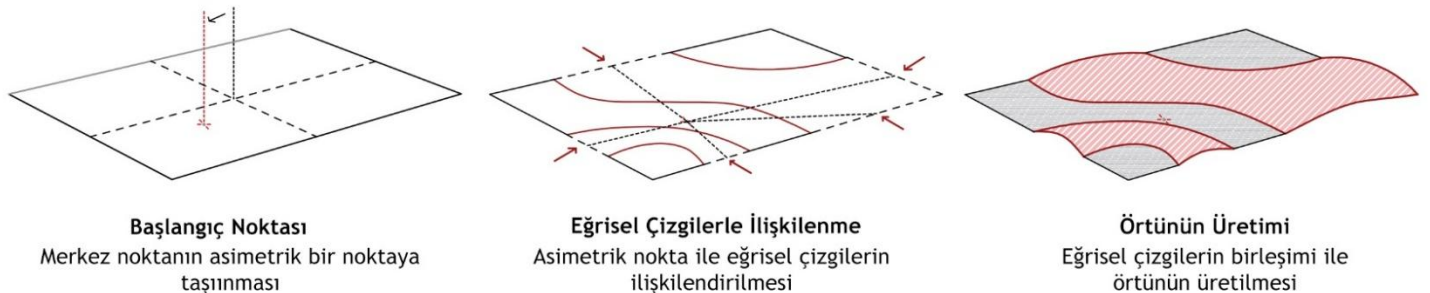
Tablo 7. Rolex Learning Center hakkında özet bilgi		
	Özet Bilgi	Genel Görünüm
21. yüzyıl	Yapı: Rolex Learning Center	
	Yapım Yılı: 2005 - 2010	
	Tasarımcı Grup: SANAA - K. Sejima & R. Nishizawa	
	Yer: Lausanne, İsviçre	
	Kullanım Tipi: Kütüphane ve Öğrenci Merkezi	
		Kaynak: Baan, 2010

Rolex Learning Center (RLC) (2007-2009 inşaat süreci - 2010 açılış) İsviçre'nin Lozan kentindeki *École Polytechnique Fédérale de Lausanne* (EPFL) üniversitesi kampüsünde yer almaktadır. Söz konusu yapı için düzenlenen mimarlık yarışmasında jürinin beklentileri, bir taraftan kusursuz işleyen ve yeterli alana sahip işlevsel mekanların üretimi diğer taraftan da ilgi çekici bir giriş örtüsü kazandırmaktı. SANAA bu beklentiye statik bir düzlemde türeyen duvarlar ve zemin levhalarla çözüm bulmak yerine tepelik ve vadilerle topografik etkiyi kaybettirmeyecek yaratıcı bir form ile karşılık verdi. Öte yandan yapı, sadece öğrenciler için laboratuvar ve kütüphaneyi içeren bir araştırma merkezi olmaktan öte ofisler, kariyer merkezleri, sergileme alanı, forum, kafe ve restoran gibi mekanları da içeren geniş ve dinamik bir sosyal alan olarak tasarlandı (Tablo 7).

Yapının geleneksel bir gridal sistemden türemeyen alışılmadık geometrisi başka bir yapı felsefesi tartışmasını gündeme getirmiştir. 20000 metrekaresel bir alan üzerine konumlandırılan eğitim merkezi için kusursuz bir optimizasyon anlayışı esas alınmıştır. Bu kapsamda öncelikle kullanıcı gereksinimleri (fonksiyonel), mimari tasarım (estetik) ve yapısal kısıtlamalar (yapısal) arasında bir türden denge hedeflenmiştir. Bu optimizasyon arayışında alınan her bir karar bir diğerinin gücünü

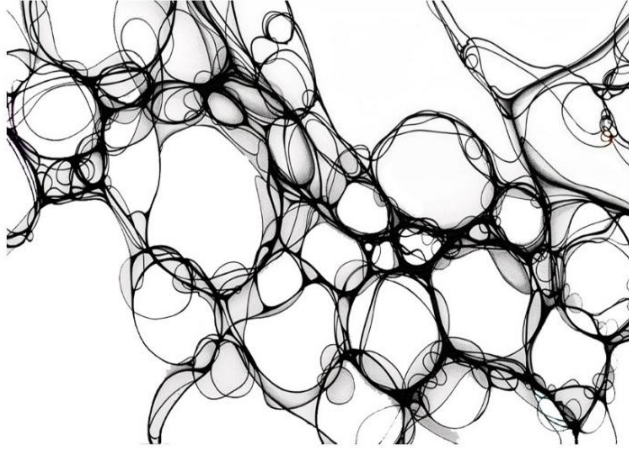
azaltmayacak (bir türden Deleuzeyen minörlük) şekilde birbiriyle çoklu ilişkilendirilmiştir. Arazinin güçlü panoramik manzarasını kaybetmeme fikri çevreyle etkileşimde tüm parametreler arasında ana karar olarak tanımlanmıştır. Bu fikir, yalnızca kabukların eğimlerini değil, aynı zamanda farklı avluların konumunu da etkilemiştir. Öğrenciler, ziyaretçiler ve personellerin giriş-çıkış trafiği, kaçış yolu uzunluklarında ideal oranları muhafaza etme talebi ve ayrıca engelli insanları ihtiyaçlarını da kapsayan tasarım bilinci birbiriyle çoklu ilişkilenen bir türden rizomatik kompleksiteyi doğurmuştur (Deleuze ve Guattari, 1987, ss. 4-6; Grohman vd., 2009).

Hiyerarşiye dayalı düzenli bir gridal plandan uzaklaşma fikri RLC için erken dönem ilhamlarından. Ancak bu yaklaşım beraberinde yapının giriş-çıkış aksları, merdivenler, ıslak hacim gibi servis hacimlerine kolay erişimi etkileyen ve beraberinde mimari programı ve plan diyagramını da zedeleyebilecek bir türden zorluk doğurur. Bir taraftan mimari programındaki fonksiyonel ilişkileri sağlamak diğer taraftan da panoramik manzarayı kaybetmemek başka türden bir yaklaşımı gerektirir. Böylesi bir birliktelik için ortodoks düzenin simetriye alışık prensipleri yeterlilik doğurmaz. Bu doğrultuda, ilk adım, topoğrafyanın içsel dinamizmini göz ardı etmeyen ve aynı zamanda tüm parametreler arasında eşdeğerlik arayan (bir türden rizomatik *millue*) asimetric bir gerilim noktasının bir dizi optimizasyon sonrasındaki keşfiyle ilişkilidir. Söz konusu asimetric gerilim noktası hem giriş-çıkış ve servis çekirdeklerine ulaşımı optimize etmiş hem de arazideki eğriselliği göz ardı etmediği için yakın çevrenin potansiyelini mekana taşıyan bir başlangıç noktası olarak nitelendirilmiştir (1.Adım). Tasarım sürecinin devamında başlangıçtaki optimizasyon hassasiyetini devam ettirecek nitelikte söz konusu gerilim noktasından Deleuzeyen kıvrılan bir eğrisellik geliştirilmiştir. Bu eğrisellik sayesinde öğrenci, ziyaretçi, personel ve servis giriş çıkışları arasında mümkün olduğunca eş hiyerarşinin korunduğu akışkan bir diyagram elde edilmiştir (2.Adım). Diyagram daha sonra topoğrafyadaki eğrisel çizgiler ve çevresel etkenleri de göz önünde bulunduran değişken diferansiyel eğrilerde yükselerek yapının kabuk örtüsünü tanımlamıştır (3.Adım) (Rodrigues, 2019). Örtü boyunca takip eden kesintisiz akışkanlık Deleuze'un kıvrımlarını (*le pli*) açıkça hatırlatıcı niteliktedir. Binanın eğrisel yüzeyleri, farklı işlevleri barındıran ve birbirleriyle sürekli etkileşim halindeki bir dizi katmanı temsil eder. Bu katmanlar, binanın içindeki hareketliliği ve çeşitliliği artırırken, aynı zamanda ziyaretçilere farklı deneyimler sunar. Bina, tek bir merkez etrafında toplanan hiyerarşik bir dizilim yerine, sürekli genişleyen ve dönüşen rizomatik bir ağ gibi işler (Deleuze, 1988; Deleuze ve Guattari, 1987, ss. 4-6) (Şekil 5).

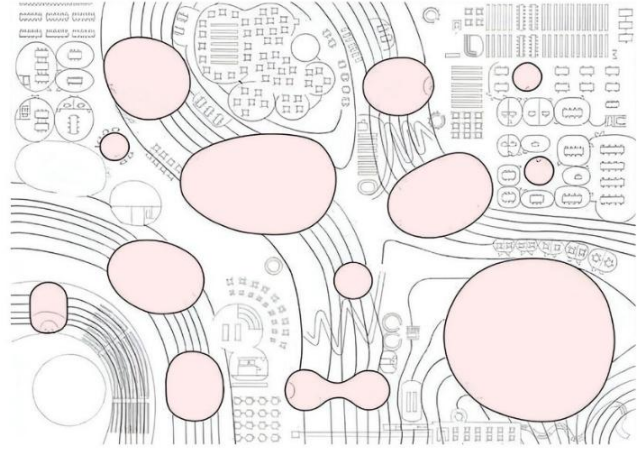

Şekil 5. RLC'nin form üretim süreci

Yapının 3 boyutlu diyagramı analiz edildiğinde topolojik düşüncenin temel prensiplerinden biri olan *homeomorfizm*, yani şekillerin kesintisiz deformasyonla birbirine dönüştürülebilmesi özelliği, *Rolex Learning Center*'da çarpıcı bir şekilde gözlemlenir. Ortogonal düşüncenin alışlagelmiş birbirine dik olan eksenler veya boyutlar pratiği dışına çıkan eğrisel yüzeyin birbiriyle kesintisiz etkileşimdeki öz-örgütsel muhtevası, yapıya yalnızca görsel yönüyle estetik katkı sağlamakla kalmaz, her bir eğri bir türden Deleuzeyen fark ve tekrarı (*difference and repetition*) doğurur. Deleuze için fark, özdeşliğin karşıtı değil, onun koşuludur. Tekrar ise basit bir yineleme değil, her seferinde farklı bir şekilde ortaya çıkan bir tür yeniden doğmadır. RLC için

Birbiriyle ağsal ilişkili rizom analogisi

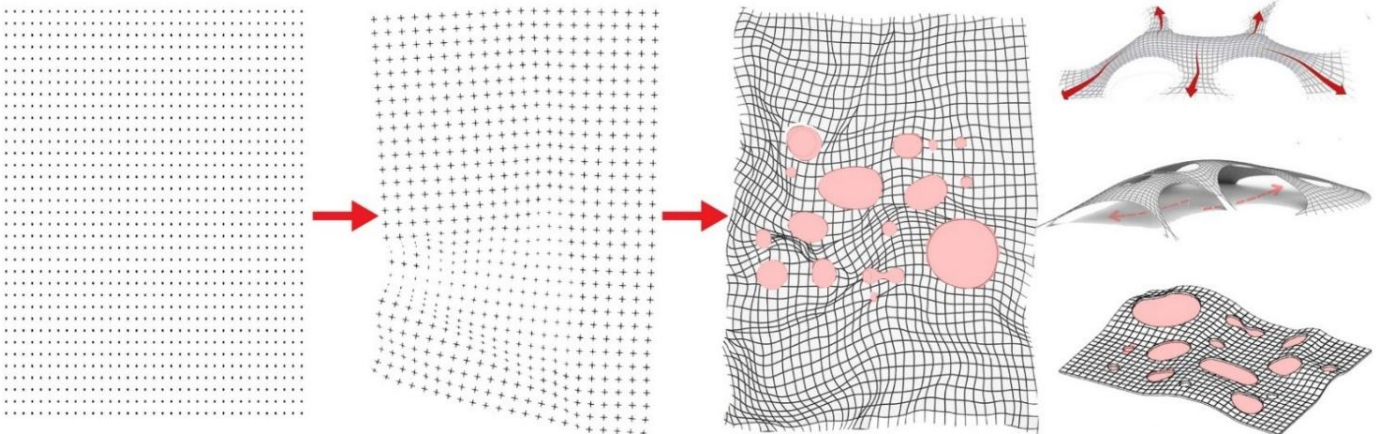
Rolex Learning Center plan çizimi (avlu diyagramı)

Şekil 6. RLC'nin birbiriyle ve yakın çevresiyle rizomatik ilişkili avlu açıklıkları

RLC için eğrisel yüzeylerin tasarımı, yalnızca fonksiyonel ya da estetik kaygılara çözüm üretmek adına değil, aynı zamanda yapısal yükleri iyileştirmek içinde önemli bir argümandır. Gelişmiş bilgisayar teknolojilerine bağlı form bulma teknikleri ve hesaplamalar göz önünde bulundurulduğunda eğrisel yüzeyler yükleri daha verimli bir şekilde dağıtabilir ve çevresel kuvvetlere karşı daha üst performansta direnç oluşturabilir. Bu doğrultuda yüzeyleri optimize etmek ve özellikle karmaşık geometrilere alanı daha verimli kullanmak adına eğrisellikten faydalanmak kritiktir (Nowak, 2020, ss. 397-399). DeLanda (2006), eğrisel yüzeylerin herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan kendi iç dinamikleri sayesinde ortaya çıktığını ve geliştiğini savunur. Bu da

geometride sahip olunabilecek özgürlük alanının bir yapının kompozisyonuna ne denli katkı doğurabileceği tartışmasını gündeme getirir.

Deleuze (1993)'e göre geometrinin sonsuz olanakları ancak irrasyonelitenin katılımıyla ilişkilidir. Riemann'ın diferansiyelindeki eğrisel hareketlerin uzayın sabitlik yerine, değişken ve çok biçimliliğine işaret eden geometrileri Deleuze'un kıvrım felsefesiyle örtüşür niteliktedir. Orada tek ya da birbiriyle kesişerek sınır ören bir yerleşiklik yerine, değişen, farklılaşan ve rizomatik bağlantılar öneren bir tür akış söz konusudur (Şekil 7).

Şekil 7. Gridal sistemin Deleuzeyen kıvrım (*le pli*) nosyonuna tabi katlanma temsili ve rizomatik ilişkiselliğin kazanımı

RLC'nin erken dönem konsept tasarımı (form-bulma süreci) ve daha ileri tasarım sürecinde strüktürel uygulama teknikleri göz önünde bulundurulduğunda birtakım farklılıklar gözlemlenir. Bu farklılıklar Öklid geometrisini aşan kompleks yapısal ihtiyaçlardan kaynaklanmaktadır. Bunun ışığında öncelikle avlulardaki tonozların iyileştirilmesi ve kusurların azaltılması adına kabuklar kompleks geometriler ile geliştirilmiştir. Doğal ışığı en optimum şekilde içeri kazandırmak için tonozlarda diferansiyel davranışlarına ihtiyaç duyulmuştur. Bu tonozlar benzer geometrik prensiplerde ancak farklı ölçekli sapmalar göstererek inşa edilmiştir. Öte yandan hem estetik bir tamamlayıcılık sağlamak hem de binanın içinde kesintisiz düzlemler yaratmak adına kabuk ve düz alanlar arasındaki pürüzsüz bir geçiş takibi için yine eğrisel geometrilerden faydalanılmıştır (Tessmann vd., 2009).

Örneklem 2: River (Grace Farms)

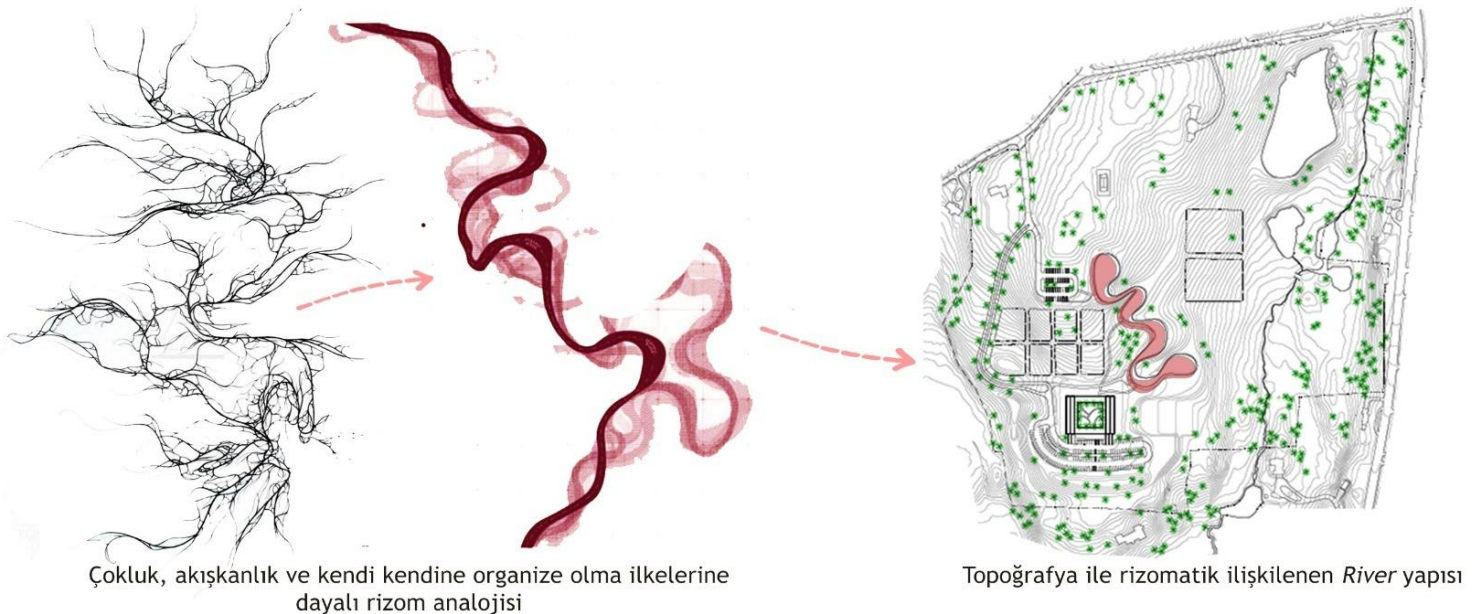
Tablo 8. River (Grace Farms) hakkında özet bilgi		
	Özet Bilgi	Genel Görünüm
21. yüzyıl	Yapı: River (Grace Farms)	
	Yapım Yılı: 2015	
	Tasarımcı Grup: SANAA - K. Sejima & R. Nishizawa	
	Yer: New Canaan, ABD	
	Kullanım Tipi: Toplumsal Etkileşim Alanı	
		Kaynak: gracefarms.org, 2024

Grace Farms, New Canaan, Connecticut'da yer alan, Grace Farms Foundation tarafından işletilen sosyal yaşam alanıdır. 80 dönüm büyüklüğündeki bir arazi üzerine kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir kültür ve insani yardım merkezi olarak hizmet vermektedir. Grace Farms, parkları, göletleri ve binalarıyla birlikte bir türden kompleksiteye işaret eder. Aynı arazi üzerinde

SANAA tarafından tasarlanan ve çevre peyzajının bir uzantısı olarak doğa ile iç içe inşa edilen çok amaçlı River isimli organik formda bir yapı tasarlanmıştır. Yapıda ayrıca peyzaj tasarımı ve doğal çevrenin düzenlenmesi konusunda öncü bir peyzaj firması olan OLIN ile iş birliği içinde çalışılarak bina ve peyzaj arasında uyumlu bir ilişki kurulmuştur. OLIN topoğrafyanın güçlü ve zayıf yönlerini titizlikle analiz etmiş ve mevcut ekosisteme özgü flora ve faunayı korumuştur. Bununla eş zamanlı olarak etkinlikler için bahçe, spor sahaları ve SANAA tarafından tasarlanan patika ve oyun alanlarını ortama entegre etmiştir.

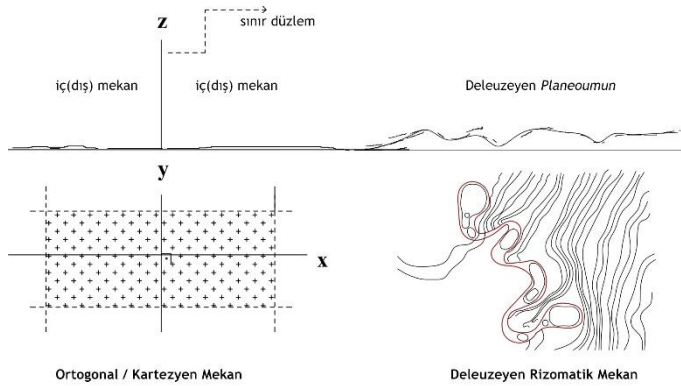
Yapının tasarım sürecinin başlangıç aşamasında projeyi organize eden New York danışmanlık firması *Paratus Group*, yapı üzerindeki taleplerini ifade ederken mimari stiller hatta modernist temalı geleneksel yaklaşımlardan kaçındıklarını buna karşın yalnızca bu mülkün florasına özgü bir beklentide olduklarını vurgulamıştır. Söz konusu talebe karşın SANAA'nın mülk içerisinden geçen nehir ve ekosistemi artı değer kabul eden tasarım felsefesi doğal ortamı kaybetmenin aksine doğa ile insan arasındaki etkileşimi kuvvetlendiren, yenilikçi ve sosyal bir yaklaşıma dönüşmüştür (Giovannini, 2016) (Tablo 8).

SANAA'nın topoğrafyayla bütünleşik tasarımı, çevre felsefesi için önemli bir kaynak teşkil eder. Deleuze'e göre doğa, belirli bir öz ya da özdeşlikle ifade edilemez. Aksine sürekli dönüşen ve yeni ilişkiler arayan rizomatik bir ağ gibi kesintisiz oluşlar (*becoming*) halindedir. Deleuze'ün bu felsefesi, çevrenin sürdürülebilir organizasyonu için bütüncül ve dinamik bir bakış açısı sunar. River'da doğa ve insan arasında kuvvetli bir etkileşim yaratmak adına toprağı düzleştiren ve onu gridal bir sintaksla sabitleyen anlayıştan kaçınılmıştır. Yapıda topoğrafyayla beraber üreyen eylemsellik, kullanıcı için mümkün olduğunca deneyimseldir. Arazideki eğriselliğe bağlı olarak sürekli değişken manzaralar doğar. Bu türden bir 'yeniden doğma' (*emerging*) kazanımı, değişen her eğrisel hareketle yeni ve beklenmedik rizomatik uçlara sahip Deleuzeyen farkı üretir (Deleuze, 1995, s. 28). Bu yönüyle konser, seminer, toplantı gibi faaliyetler sırasında gerek yeşil alan gerekse beton yüzey üzerinde farklı noktaların etkileşimi sonucu ortaya çıkan, yaratıcılığı besleyen deneyimsel mekanlar ve sürpriz bağlantılar oluşabilir (Şekil 8).

Şekil 8. SANAA'nın topoğrafya ile bütünleşik rizomatik River yapısı

Deleuze düşüncesi her türden ikili karşıtlıklara dayalı sınırlandırmayı reddeder; siyah-beyaz, iç-dış, merkez-çevre gibi ayrımlar onun için felsefesinin akışkan doğasını kısıtlayan katı sınırlar olarak görülür (Deleuze, 1994, ss. 152, 181). Bu yaklaşımı mekan üretiminde de belirgin bir şekilde ortaya çıkar. Deleuze için mekan, iç ya da dış gibi yerleşiklik doğuran, kodlayan, sabit ve karşıt kategorilere indirgenemez. Mekan bir sınırlar düzlemi değil; rizomatik olarak yayılan, çoklu ve sürekli dönüşen bir oluş düzlemidir. Deleuzeyen düşüncenin *Planomenon* diye çağırıldığı bu düzlem, mekanı sadece bir fiziksel varlık olarak değil, akışlar, yoğunluklar ve potansiyellerle örülmüş bir ilişkisellik alanı olarak ele almayı önerir. Bu bağlamda mekan ortogonal düşüncenin iç ve dış diyalektiğiyle homojenleşen bir yapısalılıktan ziyade, çoklu ve heterojen bir yapıya sahiptir (Deleuze ve Guattari, 1987, s. 35). *River* için yapının 'S' hareketli formel potansiyeli topoğrafyayla beraber bir içkinlik düzlemine dönüşür (Şekil 9).

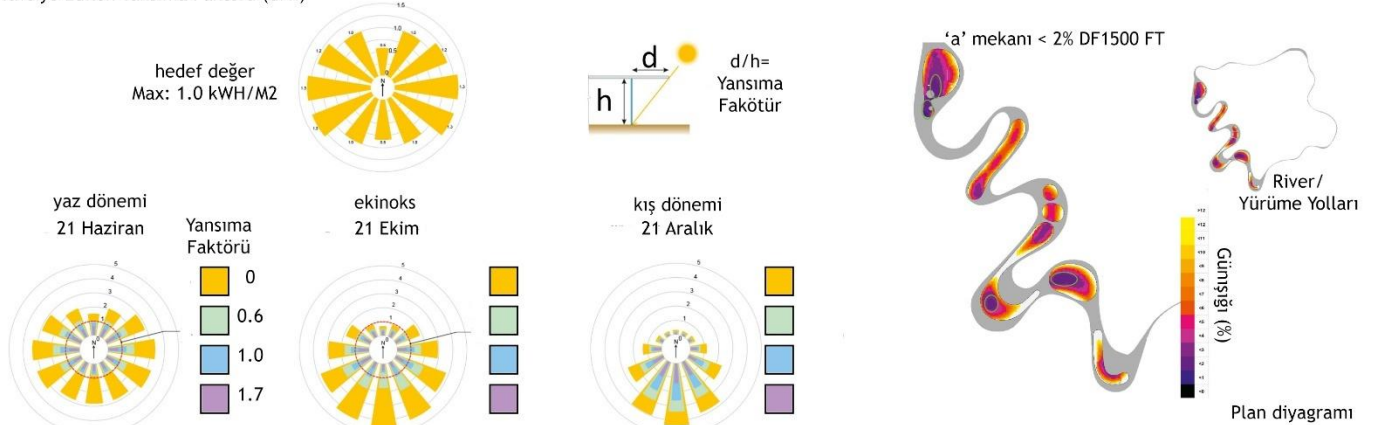
Şekil 9. Ortogonal/Kartezyen mekan (solda); Deleuzeyen mekan (sağda)

Yapı mümkün olduğunca topoğrafyada kaybolur. Orada artık topoğrafyadaki eğrisel dönüşümün aksiyonlarını takip eden fonksiyonların birbiriyle ilişkilmesinden doğan bir tür komplekslik vardır. Bu alanlar arasında dinamik bir geçiş sağlanır ve kullanıcıların deneyimiyle kendi kendine organize olan bu "*Planomenon*" her türden yeni ilişkilimlere açık davranıştır.

Yapının doğayla bu denli iç içe, üstelik tek bir düzleme bağlı

ve bu düzleme paralel bir örtü ile mekansallaşmış hali her türden iklim şartlarına karşı adaptasyon için çoklu optimizasyon arayışlarını beraberinde getirir. Deleuze için optimizasyon, sabit bir ideallik ya da nihai bir çözüm arayışından çok, süreçlerin, ilişkilerin ve akışların potansiyellerini ortaya çıkarma pratiğidir. Orada kendi iç dinamikleriyle ve çevresiyle etkileşim halinde bir türden birlik (*assemblage*) vardır. İnsan-makine ve doğa arasında kesintisiz etkileşime tabi iyileştirme esastır. Bu süreklilik arz eden iyileştirmede, bileşenlerinin toplamından daha fazlasına işaret eden ve yeni durumların ortaya çıktığı bir süreç vuku bulabilir. Bu ihtiyaca cevap verebilecek bir optimizasyon, emerjans koşulların ortaya çıkmasına, onun kontrolüne ve geliştirilmesine ayrıca katkıda bulunur (DeLanda, 2006). *River*'da yapının iklim kontrol kararları tam da bu türden bir dinamizm içerir. Halihazırda çevreyle bu denli organik etkileşimdeki bir yapının değişen iklim şartlarıyla mücadelesi birden fazla emerjans gündeme getirir. İklim kontrol kararları *Transsolar KlimaEngineering* firması tarafından tasarlanan yapının, değişken iklim şartlarına karşı refleksinde yapının organik ahşap çatısı ve ondan sarkan eğrisel cam bölmeler arasındaki optimizasyon kritiktir. Çatının saçağı, gün ışığından yararlanmayı ve beraberinde yazın güneş kontrolünü kışın ise konforu gözetecek nitelikte içeri almayı hedefler derinlikte tasarlanmıştır. Bu derinlik, 'S' şeklinde takip eden cam yüzey sıcaklıklarının analizi ve onların değişen koşullara adaptasyonu ile desteklenir. Ayrıca radyant zemin sistemlerinin uygulanabilirliği ve alternatif sistem yapılandırılmaları analiz edilmiş, genel enerji tüketimini azaltmaya yönelik optimum çözümler ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda, azaltılmış aydınlatma güç yoğunluğu, gün ışığına duyarlı kontroller, çatı inşaatı optimizasyonu ve mekanik ekipmanların enerji verimliliği gibi enerji tasarrufu önlemleri sağlanmıştır (transsolar.com, 2024). Böylesi sosyal ve dinamik bir yapıyı, özellikle mevsimlerin değişmesiyle beraber mekanın tasarım kararlarında sabit bir işlevsellik ilkesiyle tasarlanmak yerine, çevresel koşullara ve zamanla farklılaşan bağlamlara uyum sağlayacak şekilde tasarlamak esnek ve çok işlevliliği beraberinde getirmiş olur. Bu yaklaşım, insan, makine ve doğanın bir araya gelmesiyle Deleuzeyen farkı üreten bir tür 'birlik' (*assemblage*) yaratır ve bu birlik içsel dinamizminden doğan yeni oluşlara uyum sağlayan, durağan olmayan, dönüştürücü, uyarlanabilir ve tepkisel bir kontrol anlamına gelir (D&G, 1987, ss.4-7) (Şekil 10).

Tavsiye Edilen Yansımaya Faktörü (d/h)

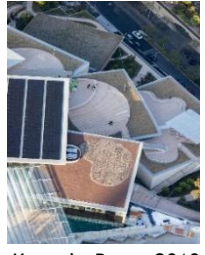
Şekil 10. *River* yapısının çevreyle etkileşimini ortaya koyan optimizasyon pratikleri (Transsolar KlimaEngineering, 2025)

Öte yandan Deleuze, özellikle Michel Foucault'nun "iktidarın mekansallığı" üzerine olan düşüncelerinden etkilenecek, mekanın iktidar ilişkileri tarafından işgal edilebileceği gibi bu ilişkilerin altüst edilebileceği bir zemin olarak da var olabileceğini savunur (Deleuze, 1986). *Grace Farms*, ilginçtir ki çevreyle eğrisel

tipolojiye dayalı fiziksel ilişkiselliği kadar politik ve sosyal açıdan da rizomatiktir. Mekan, iktidarın şekillendirdiği sabit bir yapıdan ziyade, bireylerin ve toplumların özgülleşme, bağlantı kurma ve yeniden örgütlenme için kullanabilecekleri sosyal bir alan olarak oradadır. Bu doğrultuda kapital düzenin kâr amaçlı ağaç

modelinin dikotomik ve hiyerarşik yapısallığına karşı, *Grace Farms Foundation* kapsamında gerçekleşen ve kâr amacı gütmeyen organizasyonlar çok merkezli, sürekli genişleyen ve kendi kendine organize olan özellikleriyle bir türden rizomatiktir. Ayrıca topluluk yaşamını doğal bir ortamda deneyimlemeye teşvik eden, bunu yaparken de yerel flora ve fauna habitatını, hayvan yaşam alanlarını titizlikle koruyan bir prensiptir. Böylece, burası yalnızca fiziksel bir alan değil, aynı zamanda politik ve kültürel anlamda da bir direnç ve dönüşüm merkezi haline gelir (Gracefarm, 2021).

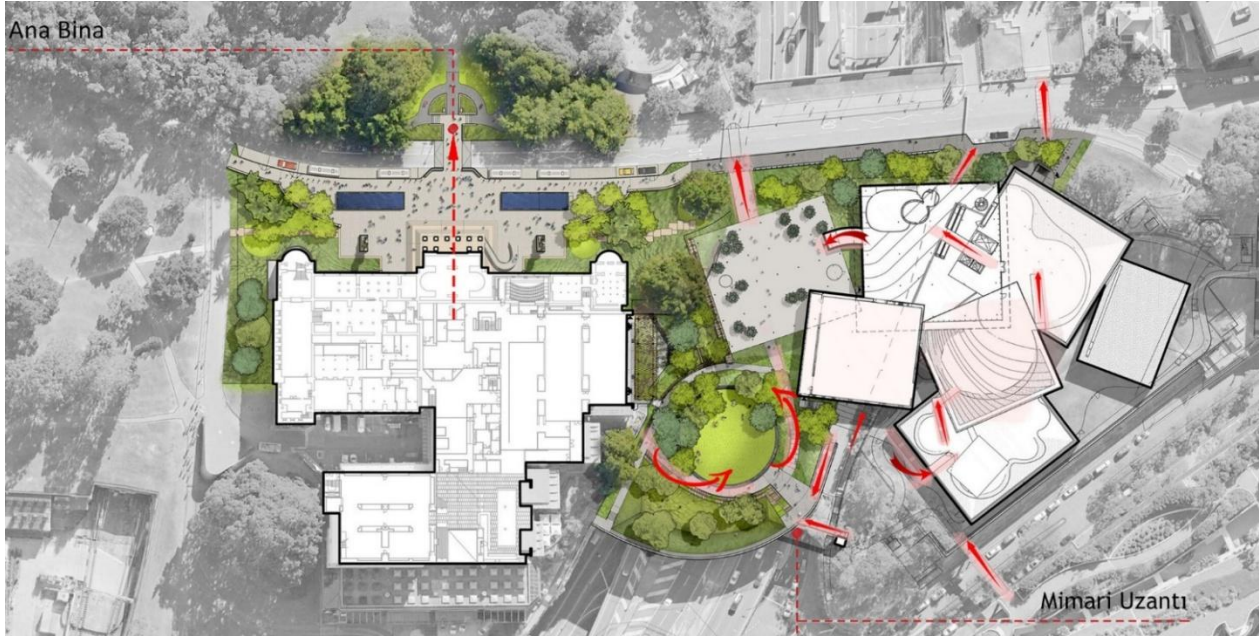
Örneklem 3: Sydney Modern Museum

Tablo 9. Sydney Modern Müzesi hakkında özet bilgi		
	Özet Bilgi	Genel Görünüm
21. yüzyıl	Yapı: Sidney Modern Müzesi (SMM)	
	Yapım Yılı: 2022	
	Tasarımcı Grup: SANAA - K. Sejima & R. Nishizawa	
	Yer: Sydney, Australia	
	Kullanım Tipi: Müze	
		Kaynak: Baan, 2010

SANAA tarafından 2022 yılında tasarlanan Sidney Modern Müzesi (SMM), Avustralya'nın güncel ve çağdaş örneklerinden birini temsil eden modern bir sanat müzesidir. Sydney Modern Projesi için planlar ilk olarak 2013'te düşünülmüştür ve SANAA, uluslararası bir tasarım yarışmasının ardından David Chipperfield,

Renzo Piano ve Herzog & de Meuron gibi önemli isimleri geride bırakarak proje sorumlusu olmaya hak kazanmıştır. SANAA ortakları, bu projede çevresiyle uyumlu, şehir, park ve limanla birlikte nefes alabilen organik bir sanat müzesi binası tasarlamayı hedeflemişlerdir. Bu doğrultuda proje kapsamında mevcut *New South Wales* Sanat Galerisi'ni Sidney Limanı'na doğru uzanan bir dizi pavyonla genişletme fikri projenin ana yaklaşımına işaret etmektedir (Tablo 9) (Melcher, 2015).

Sydney Modern Müzesi'nin tarihsel gelişiminde yapının değişen işlevselliğini anlamak için Deleuze ve Guattari'nin düşünceleri verimli bir okuma alanı sunar. İlk olarak 1897'de inşa edilen yapı 1958 yılına kadar, Deleuze'ün eleştirdiği "ağaç analojisi" gibi, sabit, hiyerarşik ve kendi içine kapalı bir yapıya sahipti. Bunun öncelikli nedeni yapının ortogonal mimarinin yalnızca tek ve ana bir cepheyle ilişkilendirilmiş kısıtlayıcı simetrik yapısallığıyla ilişkilidir. Dahası yapının ilerleyen yıllarında eklenen bir otoyol nedeniyle müze ile botanik bahçe arasındaki tüm bağlantılar birbirinden iyice koparıldı. Bunun neticesinde çevre ve yapı arasındaki ilişkisellik giderek zayıflatıldı. Daha sonraki bir diğer yenileme ile bağlantıyı tekrar kurmak adına bir kara köprüsü inşa edilse de bütüncül anlamda ilişkisellik hala yeterince kuvvetli değildi. Ancak SANAA'nın modern uzantısıyla müze, merkezîyetçiliğin reddedildiği, parçaların birbirleriyle çoklu yönlere ilişki kurduğu, akışkan ve çok boyutlu rizomatik bir işlevsellik kazandı. AGNSW Direktörü Michael Brand'ın deyişiyle "sanat, mimari ve manzara arasındaki kesintisiz bağlantılar kuran sanat müzesi" SANAA tarafından birbirleriyle iyi ilişkilendirilmiş kütleler üzerinden sonuç buldu. Yatay ve çoklu ilişkisellik ile beraber yakın çevrenin doğal habitatı göz ardı edilmeden peyzajlı yürüyüş yolları ve açık hava buluşma alanları tasarlandı. Bunun beraberinde sanat, araştırma ve eğitim alanları ile çok amaçlı salonlar, galeri ve sergiler, yemek ve içecek tesislerine ulaşım çok daha kullanışlı oldu (D&G, 1987, ss. 4-6; Yao, 2022) (Şekil 11).

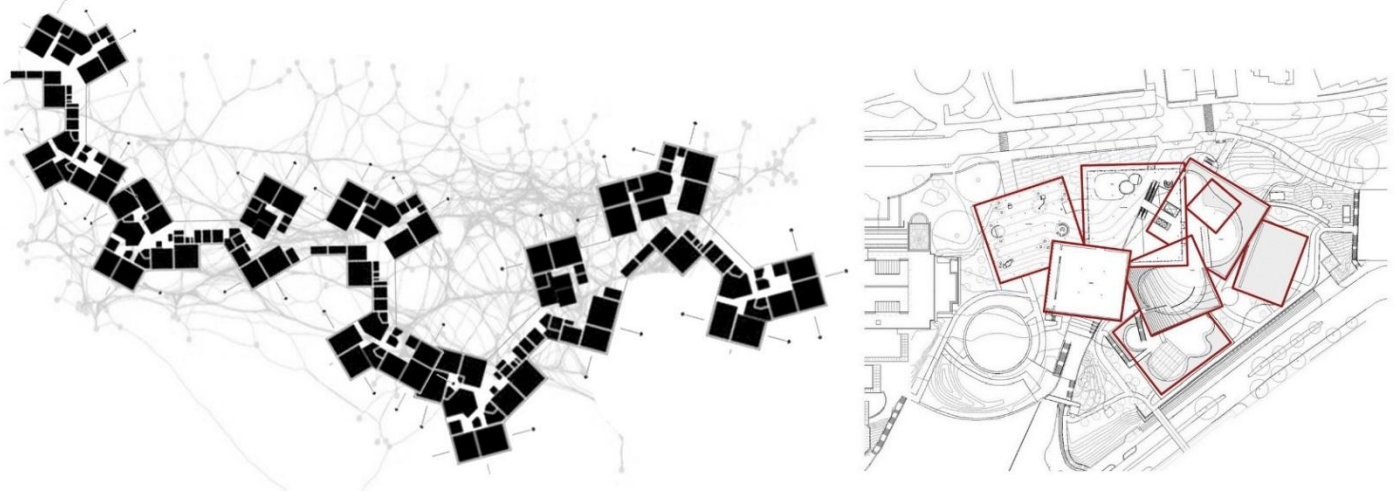
Şekil 11. SMM'nin hiyerarşik ve ortogonal prensiplere göre tasarlanmış ana binası (solda); rizomatik uzantısı (sağda)

SANAA'nın eklentisinin geleneksel ızgara düzenine dayalı mimari anlayışın dışına çıkarak serbest ve/veya birbirleriyle paralel bir etkileşim taşımayan geometrik planı, beraberinde bir dizi potansiyeli getirir. Öncelikle geometri bu denli hareketli olmasına rağmen arazinin eğimli potansiyelini aktif bir biçimde kullanır ve

katlar birbirine değişken açılarla dökülerek karmaşık ve çok katmanlı bir Deleuzeyen iççinlik düzlemine (*plane of immanence*) dönüşür (Deleuze, 1994, s. 38). Yapının özellikle üst üste kesişim yaratan noktaları, rizomatik bağlantılar kurabilme ve farklı yönlerde doğru uzayabilme potansiyeline sahiptir. Birbirleriyle

farklı açılarda etkileşime giren düzlemler, yapı içerisinde çeşitlilik gösteren malzemeler beraberinde ışık, gölge, ses ve hareket gibi bir müzeyi içerik yönünden başkalaştıracak deneyim alanlarının üretimini beraberinde getirir. Orada artık sabit ve hiyerarşik sintakstan çok uzaklaşmış, fonksiyon ile beraber kendi

öznelliğini yaratmış bir başka türden geometri vardır. Yapının geçmişten bugüne uğradığı başkalaşım göz önünde bulundurulduğunda SANAA'nın söz konusu güçlü geometri ve bağlantı tasviri, ilerleyen yıllarda doğabilecek kentin olası rizomatik taşmalarına da hazırlıklı türdendir (Şekil 12).

Şekil 12. Birbirleriyle yatay ve çoklu ilişkilenen rizom analojisi (solda); farklı düzlemsel açılarda ilişkilenen SMM yapısı (sağda)

Öte yandan ilk olarak 1897'de inşa edilen müze, mevcut haliyle büyük sütunlar, yüksek tavanlar ve detaylı süslemeler ile 19. yüzyıl Neoklasik mimarisinin etkileyici bir örneğini teşkil ediyordu. SANAA, mevcut sanat galerisini bu mimari dokusuna tezat oluşturacak nitelikte tasarladı ve iki bina, halka açık bir sanat bahçesiyle birbirine bağlandı (Klein, 2022). Müzenin 'yer'e (bağlam) ilişkin kurduğu tasarım felsefesi analiz edildiğinde, yapının bilinçli bir kararlar korunan 'Tank Alanı' üzerinden Neoklasik mimari temsilin korunduğu buna karşın başta deneyimsel sergi alanları olmak üzere yapıya enjekte edilen yenilikçi her temasın içinde bulunduğumuz çağın mimari göstergelerini taşıyan bir dilde tasarlandığı gözlemlenir. Bu yönüyle yapı hem köklerini hatırlama hem de tam anlamıyla geleneğe veya geçmişe aidiyet duymayan bir türden Deleuzeyen yersiz-yurtsuzlaşma (*deteritorialization*) taşır. Deleuze ve Guattari'ye göre, kapitalist toplumsal makine, ürettiği akımlar aracılığıyla sürekli bir kod çözme ve yersiz-yurtsuzlaşma süreci içindedir (D&G, 1987, ss.10-11). Bu süreç, özellikle sergi mekanlarında deneyimsel etkileşime uygun tasarlanmış alanlar üzerinden müze ziyaretçisinin ontolojik olarak göçebe kimliğiyle yüzleşmesine, bir türden yabancılaşmaya ve sürekli bir değişim ve rizom-oluş halinde olduğunu hatırlamasına yönelik değerlendirilebilir (D&G, 1990, ss. 335-356).

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın birinci bölümünde Antik Mısır'dan başlayan, sırasıyla Antik Yunan, Orta Çağ, Rönesans, Rönesans sonrası ve son olarak 20. yüzyıl modern mimarisinin erken evresindeki temsil figürlerinden biri olan Le Corbusier'in *Villa Savoye* örneklemini üzerinden gridal düzleme dayalı tasarım düşüncesi analiz edilmiştir. Örnekler üzerinden takip edilebileceği üzere mimarlık ve mekan üretiminin ihtiyaçları çağlar boyunca kendi içerisinde çeşitlilik gösterse de özellikle malzeme ve yapı mühendisliğine dair kısıtlılık üretim yöntemlerinin ve tasarımcı alışkanlıklarının birbirine paralel seyretmesine yol açmıştır. Araştırmanın birinci bölümünden elde edilen anahtar bulgular ve diyagramlar izlendiğinde, modülerlik, (ideal) oran, simetri, denge ve uyum, fonksiyonellik gibi rasyonalizm odaklı tasarım prensiplerinin arkasında Dekartçı Kartezyen düşüncenin bir altlık olarak varlığı

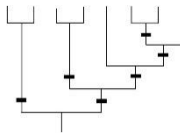
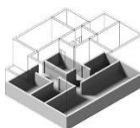
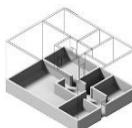

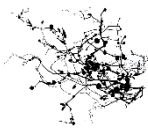
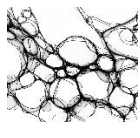

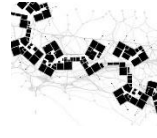
söz konusudur. Tasarımcı düşünce ağırlıklı olarak Öklid geometrisine dayalı primitif geometrik şekiller beraberinde düşünmüş ve üretmiştir. Bu noktada ızgara sistemi tasarımcı düşünce için kolaylaştırıcı ve düzenleyici niteliktedir. Ancak bu araştırmanın teorik çerçevesine işaret eden Deleuzeyen düşünce için bu türden bir altlık tasarımcı düşünce için hem sınırlayıcı ve hem de yeterince yaratıcı değildir. Bu doğrultuda çalışmanın birinci bölümündeki örneklerden elde edilen veriler Deleuzeyen düşüncenin ağaç biçimli düşünce olarak sınıflandırdığı bir analoji ile özdeşleştirilmiştir (Tablo 10).

Öte yandan Deleuze, problematik kabul ettiği ağaç biçimli düşünce karşısında bir çokluk felsefesi geliştirmiştir. Bu yaklaşım her türden tekilliğe karşı kompleks problemlere sürdürülebilir bir içerik üretmek adına yaratıcı oluşları temsil eden rizom metaforuyla ilişkilendirilir. Araştırmanın ikinci bölümünde söz konusu rizom metaforunun karakteristik çıktıları Deleuze'ün birbiriyle artiküle okunaklı diğer kavramlarıyla (içinlik düzlemi, fark ve tekrar, kıvrım, yersiz-yurtsuzluk, oluş vb.) beraber 21. yüzyıl yakın dönem mimarlık temsillerinden SANAA mimarlığın '3' yapı örneklemini beraberinde analiz edilmiştir. Birinci örneklem *Rolax Learning Center*'daki tasarım yaklaşımı arazinin tepelik ve vadilerle karakterize topoğrafik potansiyeli üzerinedir. Bu doğrultuda yapıda statik bir düzlemden türeyen duvar ve düzlemler yerine topoğrafik eğrisellikten faydalanılmıştır. Eğrisellik, beraberinde iç mekanların, giriş-çıkış, servis yollarının ve özellikle değişken ölçülerdeki avlu gözeneklerinin üretimini olanaklı kılmıştır. Bu noktada özellikle gridal düzenin katı üretim metodolojileri yerine Deleuzeyen rizomların birden fazla ortayı (bağlam içinde *millue*) olanaklı kılan girift muhtevası *Rolax Learning Center*'da açıkça gözlemlenebilir. *Rolax Learning Center*, rizom metaforunun hiyerarşik ve merkezietçi anlayışa karşın birbiriyle yatay ve çoklu ilişkilenen ağ modeline önemli bir örnek teşkil eder. Bu yönüyle geleneksel mimarlık ve mekan üretiminin Öklid geometrisinin aksiyomlarından türeyen alışkanlıklarının ötesinde özellikle eğrisellik ve buradan doğan esneklik ile başka türden bir geometrik tartışmayı olanaklı kılar. İkinci örneklem *River*'da ise benzer şekilde toprağı statik bir düzleme dönüştürmeyen ve bu yönüyle de doğanın içerisinde yok olan akışkan biçimsellik dikkat çekicidir. *River* yapısı, ağaçsal sistemlerin önem ve özelleştirmeye tabi bir merkezietçiliği aksine önceden

belirlenmemiş ve bu yönüyle de doğanın içkin artikülasyona izin veren bir türden rizomatiktir. Öte yandan ilginçtir ki *River*, iktidarın yapı modelini temsil eden ve kapitalist göstergeleri açığa vuran ağaç-kök ilişkisine karşı, kâr amacı gütmeyen etkinlik ve organizasyonları temel işlev olarak benimsemesi nedeniyle de rizomatik düşüncenin bir temsil örneğidir. Çalışma kapsamında belirlenen SANAA'nın üçüncü yapısı ve son örneklem *Sydney Modern Museum*'da yine geleneksel bir sintaks yaklaşımını reddeden buna karşın Deleuze'ün kıvrım kavramına artiküle

davranış sergileyen rizomatik çoklama dikkat çekicidir. Orada mekanın kentin büyüme aksını dikkate alarak değişken fonksiyonlar ile birlikte katlanan, kırılan, tekrar ilişkilenen, yatay ve yataklı rizomatik bir sintaks önerisi vardır. Çevrenin doğal habitata göz ardı etmeyen peyzajlı yürüyüş yolları ve açık hava buluşma alanları ile yapı ilerideki olası taşmalara da hazırlıklı ve bu yönüyle de her daim uç doğuran, genişlemeye olanaklı rizomatik üretkenlik ile paralel niteliktedir (Tablo 10).

Tablo 10. Karşılaştırmalı Analojiye Dayalı Ağaç Biçimli ve Rizomatik Mekan Üretim Tablosu

Deleuzeyen Mekan		Teorik		Pratik (Deleuzeyen Praksas)			Anahtar Çıktılar		
Problematik	Ağaç Biçimli Düşünceye Tabi Mekanın Üretilmesi	Analojik Temsil	İllüstrasyon	Varyasyon 1	Varyasyon 2	Varyasyon 3	Ağaç Biçimli Düşünce		
							<ul style="list-style-type: none"> • Öklidyen (kartezyen) • Merkeziyetçi • Hiyerarşik • Simetrik • Dikeyci • Düalist 		
		Gridal Sintaksa Bağlı Ortogonal Üretim							
		Potansiyel	Rizomatik Mekanın Üretilmesi	Analojik Temsil	İllüstrasyon	Örneklem 1	Örneklem 2	Örneklem 3	Rizomatik Düşünce
									<ul style="list-style-type: none"> • Öklid-dışı • Merkezci olmayan • Yatay ve heterarşik • Organik (içkin) • Esnek ve gözenekli • Kendi-kendine organize
						RLC	River	SMM	

Tüm bu analizler neticesinde Deleuzeyen düşüncenin bir temsili olarak rizom metaforu öncelikle mekan üretiminde sınır kavramının yeniden düşünülmesini olanaklı kılar. Ortogonal düşüncenin Kartezyen düzlem üzerinden düşünmeyi alışkanlık edinmiş ve bunun neticesinde iç mekan, dış mekan ya da yarı-açık mekan gibi kısıtlayıcı bir terminolojiye dönüşmüş gelenekselcilik karşısında Deleuze düşüncesinin topoğrafyayla bileşik düşünceye itekleyen rizomatik eylemselliği dikkat çekicidir. Çoklu ilişkiselliğe izin veren Öklid-dışı olanaklar, eğrisellikten doğan kazanımlar, gerek aktüel yapı teknolojilerindeki gelişmeler, gerekse radikal ivmeyle değişen kullanıcı talepleri düşünüldüğünde, başka türden bir mimarlık kazanımını gündeme getirir. Öte yandan yalnızca formel bir başkalaşımın ötesinde rizomatik düşüncenin kâr amacı gütmeyen eylemsellik ve minör politikalarına dayalı söylemi toplumsal iyileşmeye de içerik oluşturacak niteliktedir. Araştırma kapsamında ortaya koyulan erken dönem örnekleri beraberinde açıkça gözlemlenebilir ki, ağaç biçimli düşüncenin bir temsili olarak gridal düşünce pratikleri bugünün toplumcu aktüel koşulları karşısında yeteri kadar potansiyelli değildir. Bu noktada Deleuzeyen bir yaklaşımla gridal düzlemin sabitleyici 'olmak' fiili ile düşünen ve tasarlayan tasarımcı düşüncesi karşısında düzlemin dışına taşarak 've... ve... ve...' bağlacı ile birbiriyle dinamik eklenilen rizomatik kazanım değerlendirilmelidir. Hiyerarşik sistem modellerin dikey, sabitleyici ve merkezietçi yapısalcılığı yerine yatay, çoklu ve akışkan rizomatik ağ yapısı sürdürülebilir toplumsal katma değeri keşfetmek adına fırsat yaratır niteliktedir. Tüm bu göstergeler doğrultusunda rizomatik ilişkisellik, bugün, 21. yüzyıl tasarımcısının geçmişten gelen geleneksel alışkanlıklarını gözden geçirmeye ve onları dönüştürmeye teşvik eden, bu yönüyle de

toplumsal sorumluluğu güçlendirmeyi öneren katma değerdedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Konsept - E.D., G.M.T.; Tasarım - E.D., G.M.T.; Denetim - E.D., G.M.T.; Kaynaklar - E.D., G.M.T.; Malzemeler - E.D., G.M.T.; Veri Toplama ve/veya İşleme - E.D.; Analiz ve/veya Yorum - E.D., G.M.T.; Literatür Taraması - E.D.; Yazma - E.D.; Eleştirel İnceleme - E.D., G.M.T.

Etik Kurul Onay Belgesi: Yazarlar, etik kurul onay belgesine gerek olmadığını beyan etmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - E.D., G.M.T.; Design - E.D., G.M.T.; Supervision - E.D., G.M.T.; Resources - E.D., G.M.T.; Materials - E.D., G.M.T.; Data Collection and/or Processing - E.D.; Analysis and/or Interpretation - E.D., G.M.T.; Literature Search - E.D.; Writing Manuscript - E.D.; Critical Review - E.D., G.M.T.

Ethics Committee Approval Certificate: The authors declared that an ethics committee approval certificate is not required.

Conflict of Interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Agrest, D. ([1976] 1998). Design versus Non-Design. In K. Michael Hays (ed.), *Architecture Theory since 1968* (pp. 198-213). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Barletta, B. A. (2011). Greek architecture. *American Journal of Archaeology*, 115(4), 495-645. <https://doi.org/10.3764/aja.115.4.0611>
- Bauer, S. (2017, Jun. 28). *Villa Capra Rotonda.*, retrieved from <https://architectuul.com/architecture/villa-capra-rotonda> (last access: 02.03.2025).
- Beard, M. (2003). *The Parthenon*. Cantabrigiae: Harvard University Press. ISBN 067401085X. (Anglice).
- Brüggemann, V., Bludau, M.-J., & Dörk, M. (2020). The fold: Rethinking interactivity in data visualization. *Digital Humanities Quarterly*, 14(3). <http://www.digitalhumanities.org/dhq/vol/14/3/000487/000487.html>
- Colebrook, C. (2006). *Deleuze: A Guide for the Perplexed*. Continuum.
- Coşkun, S. T. (2020). Drawing Orders: Lines with/out Bodies. *Grid*, 3(1), 51-73. <https://doi.org/10.37246/grid.589369>
- DeLanda, M. (2006). *A New Philosophy of Society: Assemblage Theory and Social Complexity*. Continuum.
- Deleuze, G. (1986). *Foucault*. University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. (1993). *The Fold: Leibniz and the Baroque* (T. Conley, Trans.). Continuum.
- Deleuze, G. (1994). *Difference and Repetition*. Translated by P. Patton. Columbia University Press.
- Deleuze, G. (2006). *Kıvrım Leibniz ve Barok* (çev. Hakan Yücefer), Ankara: Bağlam Yayıncılık.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia* (B. Massumi, Trans.). University of Minnesota Press.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (1993). *Felsefe Nedir?* (Çev. Turhan Ilgaz), İstanbul: Yapı Kredi.
- Deleuze, G. & Guattari, F. (2000). *Kafka, minör bir edebiyat için*. (Ö. Uçkan, I. Ergüden Çev.). YKY: İstanbul
- Duff, S. (2009). The role of mathematics in Deleuze's critical engagement with Hegel. *International Journal of Philosophical Studies*, 17(4), 463-482. <https://doi.org/10.1080/09672550903164418>
- Durand, J.N.L. (2000). *Précis of the Lectures on Architecture: With Graphic Portion of the Lectures on Architecture* (A. Picon, Ed. & Intro.; D. Britt, Trans.). Getty Research Institute.
- Dündaralp, B. (Summer, 2010). Pritzker Yürüyüşü. *Betonart: Concrete and Architecture*, 1304-4931.
- Eilouti, B. H. (2008). A Formal Language for Palladian Palazzo Façades Represented by a String Recognition Device. *Nexus Network Journal*, 10(2), 245-268.
- EPFL. (2025). *About.*, retrieved from [<https://www.epfl.ch/about/>] (last access: 02.03.2025).
- Erkan, Ü. (2023). Gilles Deleuze Felsefesinde Temel Kavramlar ve Yeni Toplumsal Hareketler. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(2). <https://doi.org/10.26466/opus.589030>
- Giovannini, J. (2016, Mar. 7). *River building at Grace Farms in Connecticut, USA, by SANAA*. <https://www.architectural-review.com/buildings/river-building-at-grace-farms-in-connecticut-usa-by-sanaa>
- Glancey, J. (2010, Mar. 2010). *From Tokyo to Hyde Park: seven years of Sanaa architecture*. <https://www.theguardian.com/artanddesign/gallery/2010/mar/30/sanaa-architecture-pritzker-prize>.
- Goudeau, J. J. W. (2015). The Matrix Regained: Reflections on the Use of the Grid in the Architectural Theories of Nikolaus Goldmann and Jean-Nicolas-Louis Durand. *Architectural Histories*, 3(1), 1-17. <https://doi.org/10.5334/ah.cl>
- Gracefarm (2021, Jul. 21). *Grace Farms to Reopen September 8 With a New Visitor Experience.*, retrieved from <https://gracefarms.org/newpress-posts/grace-farms-to-reopen-september-8-with-a-new-visitor-experience> (last access: 02.03.2025).
- Grohmann, M.; Bollinger, K.; Weilandt, A.; Wagner, M. (2009). Form finding of shell structures of the ROLEX LEARNING CENTER in Lausanne. Editorial Universitat Politècnica de València. <http://hdl.handle.net/10251/6726>
- IwanBaan (1996-2025). *Photography.*, retrieved from <https://iwan.com> (last access: 02.03.2025).
- Le Corbusier (1986). *Towards a New Architecture*. New York: Dover Publications.
- Lloyd J.U. & Lloyd C.G. (1931). Bulletin of the Lloyd Library of Botany, Pharmacy and Materia Medica. Bulletin #30. Reproduction Series No. 9, Pt. 2. Cincinnati, OH.
- Marino, M. (2023). *The Working Method of Andrea Palladio: Palaces, Vicenza and the World*.
- Melcher, H. (2015, May 29). *SANAA selected to design a daylight-filled modern wing for this revered Australian art museum*. *Archpaper*. retrieved from <https://www.archpaper.com/2015/05/sanaa-design-new-modern-wing-art-gallery-new-south-wales/> (last access: 02.03.2025).
- Nowak, A. (2020). *Architectural and structural optimization research of structural forms topologically transformed*. *Procedia Manufacturing*, 44, 394-401. <https://doi.org/10.1016/j.promfg.2020.02.278>
- Ottenheim, K (2014). Proportional Design Systems in Seventeenth-Century Holland. *Architectural Histories*, 2(1), p.Art. 10. <https://doi.org/10.5334/ah.bj>
- Özsavas Uluçay, N. (2020). A method proposal for interior design analysis via Villa Savoye. *J. Art Arch. Stud*. <https://doi.org/10.51148/jaas.2020.2>
- Palladio, A. (1997). *The Four Books of Architecture*. Translated by R. Tavernor and R. Schofield. MIT Press.
- Pati, D. ve Lorusso, L. N. (2017). How to write a systematic review of the literature. *HERD: Health Environments Research & Design Journal*, 11(1), 15-3. <https://doi.org/10.1177/1937586717747384>
- Priest, E. (2023). *Boring formless nonsense: Experimental music and the aesthetics of failure*. Experimental Publications.
- Rodrigues, T. (2018, April 24). *The Rolex Learning Center structure* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=l7fRLmHvyEo>
- Sbriglio, J. (1999). *Le Corbusier: La villa Savoye = the villa Savoye*. Paris: Basel; Boston: Fondation Le Corbusier; Birkhäuser.

- Tessmann, O., Bollinger, K., & Grohmann, M. (2009). On Shells, Structural Landscapes and Performative Geometry. *eCAADe 2009: Computation: The New Realm of Architectural Design*. <https://doi.org/10.52842/conf.ecaade.2009.047>
- Theolinstudio (2025, Jan. 25). *Featured-projects*, retrieved from <https://www.theolinstudio.com> (last access: 02.03.2025).
- Webster, J. & Watson, R. T. (2002). Analyzing the Past to Prepare for the Future: Writing a Literature Review. *MIS Quarterly*, 26(2), xiii-xxiii., retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/4132319>
- Williamson, J. H. (1986). The Grid: History, Use, and Meaning. *Design Issues*, 3(2), 15-30.
- Yao, C. (2022, Nov. 29). *SANAA designs Sydney Modern to be "harmonious with its surroundings"* Dezeen., retrieved from <https://www.dezeen.com/2022/11/29/sydney-modern-art-gallery-sanaa/> (last access: 02.03.2025).